

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кафедра фінансів

На правах рукопису

БОЯРЧУК ЮРІЙ ПЕТРОВИЧ

**ДОМОГОСПОДАРСТВА У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ
УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Спеціальність: 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Освітньо-професійна програма «Фінанси і кредит»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:
СТАЩУК ОЛЕНА ВОЛОДИМИРІВНА,
доктор економічних наук, професор

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № 6
засідання кафедри фінансів
від 27.12.2024 р.

Завідувач кафедри
_____ проф. Стащук О. В.

ЛУЦЬК – 2024

Волинський національний університет імені Лесі Українки

Факультет економіки та управління

Кафедра фінансів

Другий (магістерський) рівень

Спеціальність 072 «Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок»

Освітньо-професійна програма «Фінанси і кредит»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

«27» вересня 2023 року

ЗАВДАННЯ НА ВИПУСКНУ КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ (ПРОЕКТ) ЗДОБУВАЧУ ОСВІТИ

Боярчуку Юрію Петровичу

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема проекту (роботи) Домогосподарства у фінансовій системі України: проблеми і перспективи розвитку

Керівник проекту (роботи) Стащук Олена Володимирівна, д.е.н., професор

2. Строк подання студентом роботи (проекту) 04.12.2024 р.

3. Мета та завдання випускної кваліфікаційної роботи (проекту). Метою даної роботи є ідентифікація концептуальних основ функціонування та розвитку фінансів домогосподарств, оцінка їх сучасного стану та пошук шляхів розвитку фінансів домогосподарств в умовах невизначеності. Завдання роботи полягають у вивченні теоретичних та методичних положень сутності домогосподарств, вивченні джерел формування їх фінансових ресурсів та напрямів здійснення витрат, аналізуванні стану фінансів домогосподарств у період воєнного стану та окресленні напрямків подолання проблем їх функціонування.

4. Дата видачі завдання 27.09.2023 р.

АНОТАЦІЯ

Боярчук Ю. П. Домогосподарства у фінансовій системі України: проблеми і перспективи розвитку.

В роботі досліджено концептуальні основи функціонування та розвитку домогосподарств, проведено оцінку їх сучасного стану функціонування, а також визначено шляхи та напрями їх розвитку в умовах невизначеності. Проведено науковий пошук та систематизацію підходів до трактування поняття «домогосподарство» та «фінансові ресурси домогосподарств». Окреслено роль домогосподарств у розвитку національної економіки та фінансової системи України зокрема. Систематизовано ознаки класифікації доходів домогосподарств та описано їх види та встановлено алгоритм їх розрахунку. Проведено аналітичне дослідження макроекономічних умов функціонування домогосподарств в Україні, оцінено динаміку та структуру формування фінансових ресурсів вітчизняних домогосподарств у 2021 – 2023 роках, проведено аналіз напрямів здійснення витрат домогосподарств в Україні. В роботі окреслено основні механізми трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційний ресурс. Ідентифіковано основні детермінанти фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств в умовах невизначеності.

Наукова новизна роботи полягає у розвитку понятійно-категоріального апарату фінансових ресурсів домогосподарств, домогосподарств, що на відміну від існуючих, звертає свою увагу на забезпечення власних фінансових інтересів та особистої фінансової безпеки. Практичне значення полягає у тому, що сформульовані у кваліфікаційній роботі теоретичні узагальнення та висновки, практичний аналіз та пропозиції можуть стати основою для підвищення ефективності формування та використання особистих фінансів фізичних осіб, що провадять підприємницьку діяльність.

Ключові слова: домогосподарство, фінансові ресурси домогосподарств, доходи, сукупний дохід, витрати, інвестиційний ресурс, фінансова поведінка домогосподарств.

SUMMARY

Boyarchuk Y. P. Households in the financial system of Ukraine: problems and prospects of development.

The paper investigates the conceptual foundations of the functioning and development of households, assesses their current state of functioning, and identifies ways and directions of their development in conditions of uncertainty. A scientific search and systematization of approaches to the interpretation of the concepts of “household” and “household financial resources” is carried out. The role of households in the development of the national economy and the financial system of Ukraine in particular is outlined. The features of the classification of household income are systematized, their types are described, and an algorithm for their calculation is established. An analytical study of the macroeconomic conditions for the functioning of households in Ukraine is carried out, the dynamics and structure of the formation of financial resources of domestic households in 2021-2023 are assessed, and the directions of household expenditures in Ukraine are analyzed. The paper outlines the main mechanisms for transforming household savings into an investment resource. The main determinants of the financial behavior of domestic households under conditions of uncertainty are identified.

The scientific novelty of the work lies in the development of the conceptual and categorical apparatus of financial resources of households, households, which, unlike the existing ones, focuses on ensuring their own financial interests and personal financial security. The practical significance is that the theoretical generalizations and conclusions, practical analysis and proposals formulated in the qualification work can become the basis for improving the efficiency of the formation and use of personal finances of individuals engaged in entrepreneurial activity.

Keywords: household, financial resources of households, income, total income, expenses, investment resource, financial behavior of households.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ	7
1.1. Концептуальні підходи до економічного змісту домогосподарств та їх характерні ознаки.....	7
1.2. Фінанси домогосподарств як елемент фінансової системи України	11
1.3. Фінансові ресурси домогосподарств: джерела формування та структура ...	16
РОЗДІЛ 2. АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ У 2020 – 2023 РОКАХ.....	22
2.1. Макроекономічні детермінанти функціонування фінансів домогосподарств в Україні.....	22
2.2. Оцінювання стану та тенденцій формування фінансових ресурсів домогосподарств України у 2020– 2023 роках.....	29
2.3. Аналіз напрямів витрат домогосподарств України протягом 2020-2023 років.....	36
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТІ.....	45
3.1. Механізм трансформації особистих накопичень домогосподарств у інвестиційний ресурс	45
3.2. Фактори формування фінансової поведінки домогосподарств в умовах нестабільності.....	52
ВИСНОВКИ.....	57
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	61
ДОДАТКИ.....	69

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблематика дослідження фінансів господарств та її актуальність обумовлена їх особливим місцем та роллю у структурі фінансової системи України. Зокрема, домогосподарства є важливими суб'єктами господарювання, які також є платниками податків та забезпечують формування доходної частини державного та місцевого бюджетів. Разом з тим, заощадження домогосподарств є потужним джерелом фінансування інвестиційного розвитку держави, а також локомотивом розвитку фінансового ринку. Зростання добробуту населення призведе до посилення ролі фінансів домогосподарств у ефективному розвитку фінансової системи України.

Проте, в умовах фінансової нестабільності, спричиненої повномасштабним вторгненням росії в Україну, фінанси домогосподарств зазнали деструктивного впливу, зокрема спостерігається зниження рівня життя населення внаслідок падіння рівня їх реальних доходів, підвищення рівня витрат домогосподарств, що, в свою чергу, призводить до необхідності наукового пошуку шляхів підвищення ефективності функціонування фінансів домогосподарств, а також забезпечення їх фінансової безпеки.

Фахова література у сфері фінансів налічує значну кількість праць науковців та практиків із проблематики функціонування фінансів домогосподарств, концептуалізації їх ролі у розвитку фінансової системи. Проте, велика кількість наукових досліджень переважно зосереджується на вирішенні питань формування доходів та вивченні напрямів здійснення витрат домогосподарствами. Проте, не до кінця вирішеними лишаються питання забезпечення фінансової безпеки домогосподарств, механізму управління фінансовими ресурсами домогосподарств, механізму трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційний ресурс тощо.

Проблемам ефективного функціонування фінансів домогосподарств, ідентифікації їх місця та ролі у фінансовій системі держави, окресленні напрямів підвищення ефективності формування та використання фінансових ресурсів домашніх господарств займалися такі вітчизняні науковці у галузі економіки та фінансів, як Ватаманюк О. З., Вдовиченко А. М., Галайко Н. Р., Глухов В. В., Карлін М.І., Кізима Т. О., Ковальов В. В., Лібанова Е.М., Мочерний С. В., Пшик Б. І., Савлук М. І., Свірський В. С., Сидорчук А. А., Тяжкороб І. В., Федосов В. М., Юрій С. І. та інші, а також зарубіжні вчені, зокрема: Беккер Г., Кейнс Дж., Кене Ф., Ланкастер К., Мальтус Т., Маслоу А., Мінсер Дж., Модільяні Ф., Сабанті Б. М., Фішер І., Фрідман М., Шульц Т. та інші.

Метою даної роботи є ідентифікація концептуальних основ функціонування та розвитку фінансів домогосподарств, оцінка їх сучасного стану та пошук шляхів розвитку фінансів домогосподарств в умовах невизначеності. Для досягнення поставленої мети у роботі окреслено ряд завдань, зокрема:

- дослідити наукові підходи до визначення сутності фінансів домогосподарств та виявити їх характерні ознаки;
- ідентифікувати роль і місце домогосподарств у фінансовій системі держави;
- з'ясувати джерела формування фінансових ресурсів домогосподарств;
- провести аналіз макроекономічних умов функціонування фінансів домогосподарств в Україні;
- оцінити стан, структуру та тенденції формування фінансових ресурсів домогосподарств в Україні у 2020 – 2023 роках;
- проаналізувати напрями здійснення витрат домогосподарствами України у 2020 – 2023 роках;
- розкрити механізм трансформації заощаджень домогосподарств в інвестиційний капітал;
- ідентифікувати фактори фінансової поведінки домогосподарств в

Україні в умовах нестабільності.

Об’єктом дослідження є процес функціонування фінансів домогосподарств.

Предметом дослідження є теоретико-методичні та практичні основи функціонування фінансів домогосподарств.

Матеріалами дослідження є законодавчі та нормативно-правові акти України, монографічні дослідження вітчизняних науковців, наукові статті в сфері фінансів, матеріали міжнародних науково-практичних конференцій, навчальна література, В процесі виконання випускної кваліфікаційної роботи використано такі методи дослідження: теоретичного узагальнення, системний метод, логічний та історичний метод – для встановлення ролі фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави; табличний метод та метод графічного зображення – для наочного представлення тенденцій та сучасного стану фінансів домогосподарств в Україні; комплексний і системний аналіз, порівняння – для оцінки формування та використання доходів, фінансових ресурсів аналізу та синтезу – для обґрунтування теоретичних основ формування, використання та управління фінансами домогосподарств; систематизації – для створення узагальнюючих схем, графіків та таблиць; аналітичний – для проведення розрахунків щодо аналізу та оцінювання сучасного стану формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств.

Наукова новизна роботи полягає у:

- набуло подальшого розвитку дослідження понятійно-категоріального апарату фінансів домогосподарств, що на відміну від існуючих, звертає свою увагу на забезпечення власних фінансових інтересів та особистої фінансової безпеки;;

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи були викладені та схвалені на Міжнародній науково-практичній конференції “Синергія науки та освіти в сучасному світі” (м. Житомир, 2024).

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані у

кваліфікаційній роботі теоретичні узагальнення та висновки, практичний аналіз та пропозиції можуть стати основою для підвищення ефективності формування та використання особистих фінансів фізичних осіб, що провадять підприємницьку діяльність.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ ТА ЇХ РОЛЬ У ФІНАНСОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

1. Концептуальні підходи до економічного змісту домогосподарств та їх характерні ознаки.

Одним із важливих економічних агентів кожної соціально-економічної системи є домогосподарства. Функціонування й розвиток даної системи безпосередньо залежить від існування домашнього господарства [18]. Їх роль у розвитку національної економіки має багатогранний характер, зокрема вони можуть виступати як у ролі споживачем вироблених благ, так і бути споживачем фінансових ресурсів. Водночас, вони можуть бути власниками основних ресурсів, таких як земля, праця, капітал, інтелектуальні цінності тощо. Усе це свідчить про те, що домогосподарства формують один із секторів національної економіки та беруть участь у перерозподільчих процесах в економіці держави.

Дослідження сутності домогосподарств та їх ролі у вітчизняній економіці зумовлено переходом України на ринкову форму господарювання. Відзначимо також, що в умовах командно-адміністративної економіки систематизація інформації щодо діяльності домогосподарств відбувалася лише в частині їх трудового ресурсу, оскільки на інші види ресурсів домогосподарства не мали права власності. Загострення проблем функціонування та розвитку домогосподарств відбулося із повномасштабним вторгненням Російської Федерації в Україну, що особливо внесло деструктивність у формування доходів домогосподарств та напрями їх використання. Змінам піддалися й споживча поведінка домогосподарств, їх інвестиційна активність, обсяги витрат та рівень платоспроможності, що вимагає перегляду фінансової політики формування їх доходів. Тому можна стверджувати, що стабільний розвиток домашніх домогосподарств забезпечує стабільний та безпечний розвиток

вітчизняної економіки, що актуалізує обраний напрям наукової розвідки.

Для більш ґрунтовного аналізу сутності домогосподарства та його ролі у розвитку національної економіки розглянемо основні їх теорії, які формувалися у процесі еволюції соціально-економічних систем.

Таблиця 1.1

Основні теорії щодо трактування сутності домогосподарств як економічної категорії

Теорія	Основний зміст
Класична теорія	домогосподарство – споживач благ і послуг, група одержувачів доходів і витрати групи.
Неокласична теорія	домогосподарство – виробник благ і послуг
Кейнсіанська теорія	домогосподарство – постачальник ресурсів, споживач товарів та послуг; теорія досліджує споживчу поведінку домогосподарства
Марксистська теорія	аналізує формування вартості робочої сили як основного ресурсу домогосподарства
Обліково-статистичний підхід	розглядає домогосподарство як самостійну одиницю, що складається з одного або кількох осіб, що мають спільне місце проживання та бюджет; звертає увагу на заощаджувальну та виробничу функцію домогосподарства, його відносини з державою
Функціональний підхід	розглядає домогосподарство як організаційну структуру, що заснована на специфічних відносинах влади та прагне до максимізації власного статку
Інституційний підхід	домогосподарство є економічною одиницею, приносить прибутки і працює як окремий ринковий організм

Систематизовано автором на основі [61; 62; 63]

Сучасна економічна теорія та теорія фінансів налічує багато підходів до трактування поняття домогосподарства. Наведемо їх у нашому дослідженні для виокремлення в подальшому основних його характеристик. Так, В. Г. Федоренко зазначає, що домогосподарство – це економічний суб'єкт, який складається з одного або більшої кількості індивідів, що спільно здійснюють господарську діяльність і мають спільний бюджет [64].

Лозиченко О. у своїх працях вказує, що домогосподарства можуть здійснювати як позитивний вплив на економіку країни, так мати на неї негативний вплив й викликати такі дисбаланси, які поступово можуть призводити до кризових ситуацій у розвитку національних економік. До основних позитивних та негативних чинників розвитку національної економіки

науковець відносить: формування конкурентного середовища; підвищення або зниження фінансової безпеки; формування попиту на товари; формування заощаджень як основного інвестиційного та кредитного ресурсу; формування попиту на фінансові послуги; вплив на пропозицію трудових ресурсів; формування тіньової економіки тощо [7].

Колектив авторів під керівництвом С. І. Юрія стверджує, що домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб, яка володіє ресурсами, постачає ними економіку та використовує отримані за це доходи для купівлі товарів і надання послуг, які задовольняють матеріальні потреби його членів [17]. Разом з тим, Ватченко О. І. стверджує, що домогосподарство – це самостійний суб'єкт господарювання, що складається з декількох або однієї особи, які перебувають або не перебувають у родинних зв'язках, проте обов'язково проживають в одному приміщенні; самостійний суб'єкт ринкової економіки, який є постачальником ресурсів і водночас їх споживачем для задоволення власних потреб та є основою формування малого підприємництва [6].

Поняття домогосподарств відображено також у законодавчо-нормативній базі. Зокрема, Наказом Державної служби статистики України № 278 від 02.07.2012 року (із змінами та доповненнями від 09.09.2019 року) визначено, що домогосподарство – це сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життя, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують свої кошти та витрачають їх. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати в будь-яких з цих стосунків або бути і в тих, і в інших стосунках. Домогосподарство може складатися з однієї особи [2].

У 2001 році в Україні було проведено Всеукраїнський перепис населення. Відповідно до встановленої методології, вважалось, що домогосподарства – це сукупність осіб (або однієї особи), які спільно проживають в одному житловому приміщенні (його частині), ведуть спільне господарство (мають спільні витрати на утримання житла, харчування тощо), повністю або частково

об'єднують та витрачають кошти [67].

Варто наголосити, що в Україні відсутнє спеціалізоване законодавство, що регулює визначення поняття домогосподарства, особливості їх функціонування та оподаткування. Проте, у 2022 році до Верховної Ради України подано законопроект «Про домогосподарство (домоекономіку)», який визначає правові, економічні, організаційні засади функціонування домогосподарств в Україні. Згідно цього законопроекту, домогосподарство – це особа або сукупність осіб, які спільно проживають в одному житловому приміщенні або його частині, забезпечують себе всім необхідним для життєдіяльності, ведуть спільне господарство, повністю або частково об'єднують та витрачають кошти. Ці особи можуть перебувати в родинних стосунках або стосунках свояцтва, не перебувати у будь-яких із цих стосунків, або перебувати і в тих, і в інших стосунках [65].

Організацією Об'єднаних Націй визначено, що домогосподарство - це група осіб, що займає окреме житло та харчується за спільним столом [1, с. 4]. Отже, відзначимо, що домогосподарство є специфічною господарською системою, що функціонує на мікрорівні, має соціальні, економічні, споживчі характеристики. Основні аспекти, що дозволяють ідентифікувати місце домогосподарств у розвитку національної економіки є (рис.1.1).

Рис. 1.1. Роль домогосподарств у розвитку національної економіки.

Складено автором на основі [48; 66]

Отже, домогосподарства в сучасних умовах господарювання є основою для забезпечення добробуту кожної держави. Це пояснюється такими чинниками. Насамперед, домогосподарства є незалежними суб'єктами господарювання з правом на приватну власність, також вони є власниками основних економічних ресурсів. Дохід, що залишається у домогосподарств невикористаним на цілі споживання, є тим фінансовим ресурсом, що може інвестуватися в економіку. Домогосподарства мають двоїтий характер, оскільки як виробниками товарів, робіт та послуг, так і їх споживачами, водночас вони є чи не єдиним джерелом для розвитку людського капіталу.

З огляду на вище зазначене, вважаємо, що домогосподарства забезпечують основну мету – максимізація добробуту їх членів, що, в свою чергу, забезпечить високий рівень добробуту суспільства загалом.

1.2. Фінанси домогосподарств як елемент фінансової системи України.

В умовах військової агресії важливим напрямком, що вимагає до себе підвищеної уваги, є ідентифікація ролі фінансів домогосподарств у фінансовій системі України. Міграційні зміни, зумовлені воєнним станом та окупацією частини території України, негативні тенденції в економіці, зниження реальних доходів населення та його старіння вимагає підвищення ефективності формування та використання фінансових ресурсів домогосподарств. Особливу роль домогосподарства відіграють у розвитку фінансового ринку будь-якої країни, оскільки на основі їх функціонування такий ринок загалом існує. Формування попиту на кредитні ресурси, надання власних заощаджень фінансовим установам, використання інших послуг дозволяють розвиватися фінансовим установам, забезпечуючи національну економіку необхідними фінансовими ресурсами [6; 7].

Означення дефініції категорій «домогосподарство» та «фінанси домогосподарств» є необхідними для виявлення їх взаємозв'язку та

особливостей їх впливу на фінансово-економічні процеси, що відбуваються у національній економіці, а також для встановлення їх місця й ролі у фінансовій системі.

Фінанси домогосподарств формують систему особливих фінансових відносин у структурі фінансової системи, які можна представити так, як на рисунку 1.2.

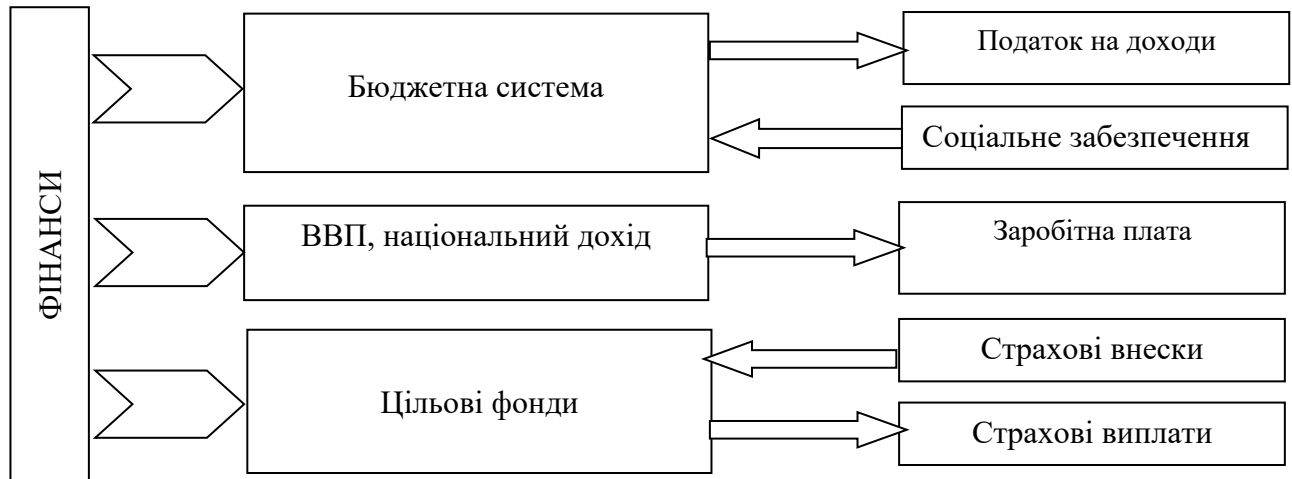

Рис. 1.2. Роль сфери фінансів домогосподарств у фінансовій системі держави [17; 12]

Отже, з рисунку 1.1 видно, що сфера домогосподарств у фінансовій системі має встановлені взаємозв'язки із бюджетною системою, валовим внутрішнім продуктом та національним доходом, цільовими фондами. Зокрема, домогосподарства із бюджетною системою мають стійкі фінансові відносини щодо сплати та адміністрування податків на доходи; зворотній напрям зв'язку мають відносини з приводу соціального забезпечення населення. Внеском домогосподарств у формування фінансових відносин щодо формування валового внутрішнього продукту та національного доходу є заробітна плата. Також фінансові відносини домогосподарств пов'язані із цільовими фондами, вони передбачають видатки щодо страхових виплат та виплати страхових внесків.

Отже, як бачимо, фінансові відносини з приводу розподілу і

перерозподілу коштів існують і на рівні домогосподарств. У цьому контексті Сидорчук А. А. у своїх дослідженнях зазначає, що роль та функціонування фінансів домогосподарств у фінансовій системі України характеризується такими особливостями [69]:

1) усі суб'єкти фінансових відносин є рівними між собою як в економічній, так і у правовій сферах. Це означає, що населення несе рівноправну участь у створенні валового внутрішнього продукту держави;

2) кожна сфера фінансових відносин відображає відповідні особливості побудови фінансової системи країни та загалом відображає їх здатність сформувати достатній обсяг фінансових ресурсів. У цьому контексті виникає два види фінансових відносин: розподільчі та перерозподільчі. Розподільчі відносини втілюються у процесі виплати заробітної плати працівникам у свою чергу перерозподільчі відносини реалізуються через отримання від держави соціальних гарантій.

Здійснивши критичний аналіз та науковий огляд джерел літератури щодо змісту домогосподарств, їх ролі у фінансовій системі, механізму формування та ефективного використання фінансів домогосподарств, їх безпечного розвитку відзначимо, що у зазначених аспектах відсутня єдність науковців щодо їх ідентифікації. Основні трактування поняття «фінанси домогосподарств» представлені у Додатку Б.

Як бачимо з Додатку Б, усі науковці дотримуються думки щодо виключної вагомості фінансів домогосподарств у фінансовій системі. Зокрема, заслуговує на увагу висновки колективу авторів Каламбет С. В., Іванова С. В. та Півняк Ю. В., які під фінансами домогосподарств розуміють сукупність економічних відносин, які виникають в процесі економічного кругообігу, у які вступають домогосподарства та їх окремі учасники щодо формування, розподілу, перерозподілу та використання грошових доходів, заощаджень і фінансових ресурсів, необхідних для забезпечення умов життя домогосподарств [20].

На нашу думку, фінанси домогосподарств – це фінансові відносини, що

функціонують у рамках фінансової системи країни, яким притаманний розподільчий та перерозподільчий характер, пов'язаний із формуванням доходів та здійсненням витрат домогосподарств, основною метою яких є забезпечення усіх базових потреб життєдіяльності його членів, можливостей зростання їх власності у перспективних періодах, а також забезпечення їх особистої фінансової безпеки.

Принципами функціонування фінансів домогосподарств є такі (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Принцип	Зміст принципу
Принцип вибору	Домогосподарства у своїх фінансовій поведінці відмовляються сьогодні від певного блага задля отримання іншого блага у майбутньому.
Принцип альтернативної вартості	Прийняття фінансового рішення потребує порівняння витрат і благ альтернативного варіанту дій. Під альтернативними витратами домогосподарства розуміємо дещо, від чого потрібно відмовитись задля отримання бажаного.
Принцип стимулювання	Фінансова поведінка домогосподарств залежить від наявності окремих стимулів замість чіткого регулювання співвідношення між можливими фінансовими втратами та додатковими благами
Принцип державного регулювання	Даний принцип проявляється через встановлення оптимальної системи оподаткування. Надання пріоритетності суспільним інтересам призводить до появи протиріч між державними інтересами та інтересами індивідуума. В контексті цього, завданням держави є створення умов для реалізації підприємницьких здібностей громадян.
Принцип здійснення виробничих витрат	Доходи населення є індикатором добробуту суспільства. Збільшення платоспроможного попиту населення сприятиме як збільшенню доходів домогосподарств, так і підвищенню рівня забезпечення потреб населення.

Складено автором на основі [69; 70].

Зміст фінансів домогосподарств проявляється у їх функціях. Наукова література виокремлює такі їх функції [1; 4; 26; 27; 28]:

1) розподільча - проявляється в процесі первинного розподілу ВВП, у результаті якого утворюються первинні доходи учасників відносин: заробітна, рентні платежі, відсотки чи дивіденди тощо;

2) виробнича – забезпечує розвиток внутрішньої виробничої діяльності, яка проводиться окремими членами домогосподарств шляхом створення

ринкових підприємств без створення юридичної особи;

3) інвестиційна - накопичені фінансові ресурси у формі заощаджень є вагомим джерелом інвестиційних ресурсів держави;

4) відтворювання людського капіталу - формують пропозицію робочої сили на ринку праці, акумулюють та генерують нові знання, створюючи, таким чином, умови для розвитку економіки знань;

5) споживча – забезпечує формування споживчого попиту, створюючи таким чином умови для функціонування усього ринкового механізму;

6) бюджетоутворююча – формує доходи бюджетів усіх рівнів шляхом сплати податків, зборів (обов'язкових платежів);

7) регулююча - процесі узгодження інтересів всіх його членів та вибору пріоритетності забезпечення тих чи інших потреб; здійснення впливу через фінансові відносини на економічне зростання держави.

Враховуючи особливості функціонування домашніх господарств, їх суспільну роль та значення у економічній системі держави основною ціллю їх функціонування є достатнє формування та використання фінансових ресурсів задля задоволення загальних для всіх членів домогосподарств цілей та завдань та виконання їхнього суспільного призначення.

Таким чином, можемо підсумувати, що домогосподарства є ключовими економічними суб'єктами в розвитку національної економіки. Ці суб'єкти впливають на розвиток усіх сфер національної економіки, створюють стабільну основу для розвитку фінансового ринку, сприяють підвищенню рівня фінансової безпеки країни. Разом з тим, фінанси домогосподарств є важливою самостійною ланкою фінансової системи України, що впливає на функціонування інших ланок, а також залежить одночасно від особливостей функціонування інших ланок цієї системи. Вважаємо, що фінанси домогосподарств – це ланка фінансової системи, яка відображає фінансові відносини з приводу формування та доходів та здійснення витрат домашніх господарств з метою забезпечення потреб життєдіяльності його членів та можливостей зростання їх власності.

1.3. Фінансові ресурси домогосподарств: джерела формування та структура.

Як ми уже зазначали у попередніх розділах нашого дослідження, домогосподарства у національній економіці відіграють роль як виробників товарів, робіт та послуг, так і їх споживачами. Водночас, одним з видів ресурсів, що перебуває у власності домогосподарств, є фінансові ресурси. Фінансові ресурси домогосподарств, а саме їх обсяг, є індикатором фінансового благополуччя населення, а також ресурсом, що внаслідок ефективного розподілу на споживання та заощадження, може виступати у інвестиційній ролі та стимулювати розвиток економіки країни. Домогосподарства шляхом здійснення своєї діяльності визначають формування внутрішнього валового продукту країни, внутрішніх валових заощаджень та інших макроекономічних показників, а також на стабільність фінансової та банківської системи. З огляду на вище зазначене, ідентифікація сутності та особливостей формування й напрямів використання фінансових ресурсів домогосподарств є необхідною у сучасних умовах господарювання.

За методологією Державного комітету статистики України, в залежності від основного джерела формування фінансових ресурсів домогосподарств, виділяють такі їх види [30]:

- оплата праці найманих працівників;
- змішаний дохід (прибуток) роботодавців та самостійно зайнятих працівників;
- соціальні допомоги, інші поточні та капітальні трансферти;
- доходи від власності та інші фінансові надходження.

Відзначимо також, що науковці та практики у своїх твердженнях щодо фінансових ресурсів домогосподарств не мають єдності, що зумовлене багатогранністю поняття «фінансові ресурси домогосподарств». Разом з тим, різноманітність підходів свідчить про динамічність такого поняття залежно від умов господарювання, доступності тих чи інших джерел, глобалізації, цифровізації, а також ризиків та загроз.

Основні погляди науковців щодо трактування поняття «фінансові ресурси домогосподарств» систематизовано нами у таблиці 1.3.

Таблиця 1.3

Підходи науковців до трактування поняття «фінансові ресурси домогосподарств»

Адепти	Зміст поняття
Воробйов Ю. М. [18]	Фінансові ресурси домогосподарств складаються з двох фондів, що формуються домашніми господарствами: споживання і заощадження.
Юрій С. І., Федосов В. М. [17]	Фінансові ресурси домогосподарства – грошові кошти (власні та залучені), що перебувають у його розпорядженні та призначені для виконання фінансових зобов'язань і здійснення різноманітних витрат
Кізима Т. О. [17]	Фінансові ресурси домогосподарства – відповідні грошові фонди, необхідні для досягнення певних цілей домогосподарства.
Глушченко О. [72]	Фінансові ресурси домогосподарства – кінцева стадія руху фінансових ресурсів суспільства, що пройшли від сектору публічних фінансів до приватних та закінчили свій обіг у домогосподарствах
Салига С. Я. [73]	Фінансові ресурси домогосподарства – сукупні доходи, які перебувають в його розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу його членів і формуються зі спостережених та неспостережених доходів
Гуржий Т. О. [74]	Фінансові ресурси домогосподарства – акумульовані грошові кошти та інші ресурси, які перебувають у власності, розпорядженні та забезпечують матеріальну базу для життєдіяльності, відтворення та реалізації особистісного потенціалу членів домогосподарства

Складено автором

Отже, як бачимо з таблиці 1.3, спільною ознаками для усіх підходів є те, що фінансові ресурси домогосподарств є такі: вони є грошовими коштами у формі доходів; забезпечують досягнення цілей домогосподарства; за структурою є власними та залученими. Разом з тим, ми погоджуємося із науковцями у таких підходах, проте вважаємо, що фінансові ресурси домогосподарств, окрім забезпечення матеріальних, культурних, інвестиційних та інших цілей, також сприяють забезпеченню фінансової безпеки домогосподарств. Це, власне, проявляється не лише у обсязі акумульованих домогосподарством фінансових ресурсів, а й у існуванні можливостей до їх заощадження та формування у ще більших обсягах в перспективних періодах.

Формування доходів домогосподарств відбувається майже у всіх сегментах

ринку: на ринку трудових ресурсів (заробітна плата й інші виплати, компенсаційні, стимулювальні платежі), ринку товарів (доходи від реалізації товарів власного виробництва, творчості, від продажу майна тощо), фінансовому ринку (доходи від фінансових, фондових, валютних інвестицій, компенсаційно-інвестиційні доходи) [33].

Отже, являється необхідним дослідити джерела формування доходів домогосподарств. Ознаки класифікації та джерела формування доходів домогосподарств відображені у Додатку В.

Відповідно до нього до родинних доходів трудового походження відноситься: заробітна плата, доходи від індивідуально-трудої та підприємницької діяльності, доходи від особистого підсобного господарства. Доходами від власності домогосподарств є рента (орендна плата), проценти на вклади та облігації, дивіденди. До доходів від суспільних фондів споживання у вигляді грошових виплат і безкоштовних послуг належать соціальні пенсії, допомоги, виплати з безробіття, стипендії, дотації, путівки відпочинку, виплати

За ознакою динаміки формування доходи домогосподарств поділяють на основні та додаткові. Основними доходами домогосподарств є ті, які мають постійний характер та обсяг прибутку та майже не змінюються протягом певного періоду часу, зокрема: оплата праці за вирахуванням податку на доходи фізичних осіб та інших обов'язкових відрахувань, доходи від підприємницької діяльності, доходи від самозайнятості, пенсії, стипендії, соціальні допомоги. Додаткові доходи домогосподарств потребують від них спеціальних умов для їх отримання та не завжди чи непрямо пов'язані зі створенням фінансових ресурсів.

За порядком одержання доходи домогосподарств поділяють на одночасні та термінові. Одночасні доходи мають одноразовий характер, наприклад, доходи від продажу майна. Термінові доходи мають тривалий характер, зокрема до них відносять такі, як: орендна плата, рента, дивіденди, пайовий процент, депозитний процент, процент за борговими цінними паперами.

За ознакою надійності надходження доходи домогосподарств поділяють на

гарантовані (до них, як правило, відносять державні пенсії та доходи від державних позик); умовно-гарантовані (до таких доходів відноситься заробітна плата); негарантовані (гонорари, комісійні винагороди). Домогосподарство в переважній більшості випадків орієнтується на регулярні та гарантовані (або умовно-гарантовані) доходи, що дають змогу здійснювати певне планування щодо можливості витрачання коштів [33].

За можливістю виміру доходи домогосподарств поділяють на: 1) спостережні – такі доходи офіційно фіксуються та декларуються, обмежуються діючими нормативними актами, розраховуються на основі обстежень домогосподарств; 2) неспостережні - доходи, значна частина яких утворюється за рахунок невраховуваної праці членів домогосподарства, що дозволяє громадянам вижити у важких економічних умовах; такі доходи від діяльності, що не охоплюється офіційною економікою.

Оцінювання доходів домогосподарств здійснюється наступним чином:

$$\begin{aligned}
 & \text{Доходи домогосподарств} \\
 & = \\
 & \text{Витрати нефінансових корпорацій} \\
 & + \\
 & \text{Витрати фінансових корпорацій} \\
 & + \\
 & \text{Витрати сектору загального управління} \\
 & + \\
 & \text{Витрати некомерційних організацій}
 \end{aligned} \tag{1.1}$$

Показники, що характеризують дохід або ресурси домогосподарства, обчислюються з використанням як доходів (ресурсів), отриманих кожним членом домогосподарства, так і доходів (ресурсів), які належать домогосподарству в цілому, з урахуванням особливостей складу відповідних показників. Для цього використовується формула:

$$D = \sum_{i=1}^n D_i + D_h, \tag{1.2}$$

де: D – загальний дохід домогосподарства; D_i – загальний дохід i -го члена домогосподарства; D_h – загальний дохід на рівні домогосподарства; i – порядковий номер члена домогосподарства; n – кількість членів

домогосподарства.

В процесі оцінювання доходів та витрат домогосподарств в Україні використовується Методика розрахунку показників доходів та витрат домогосподарств (Наказ Державної служби статистики України № 372 від 28.11.2014 р.). Відповідно до цього нормативного документу, для потреб національних користувачів розраховуються такі показники доходів та ресурсів домогосподарства: грошовий дохід; негрошовий дохід; загальний дохід; сукупні ресурси.

До складу цих показників не включаються: податок на доходи фізичних осіб і внески на соціальне страхування; кошти, отримані одним членом домогосподарства від іншого (наприклад, дітям на кишенькові витрати), вартість товарів і послуг, наданих безкоштовно з Державного бюджету України, з місцевих бюджетів і некомерційними організаціями, що обслуговують домашні господарства, на охорону здоров'я, освіту тощо. Алгоритм розрахунку доходів домогосподарств представлено у Додатку Д.

Розрахунок сукупного доходу має таку послідовність:

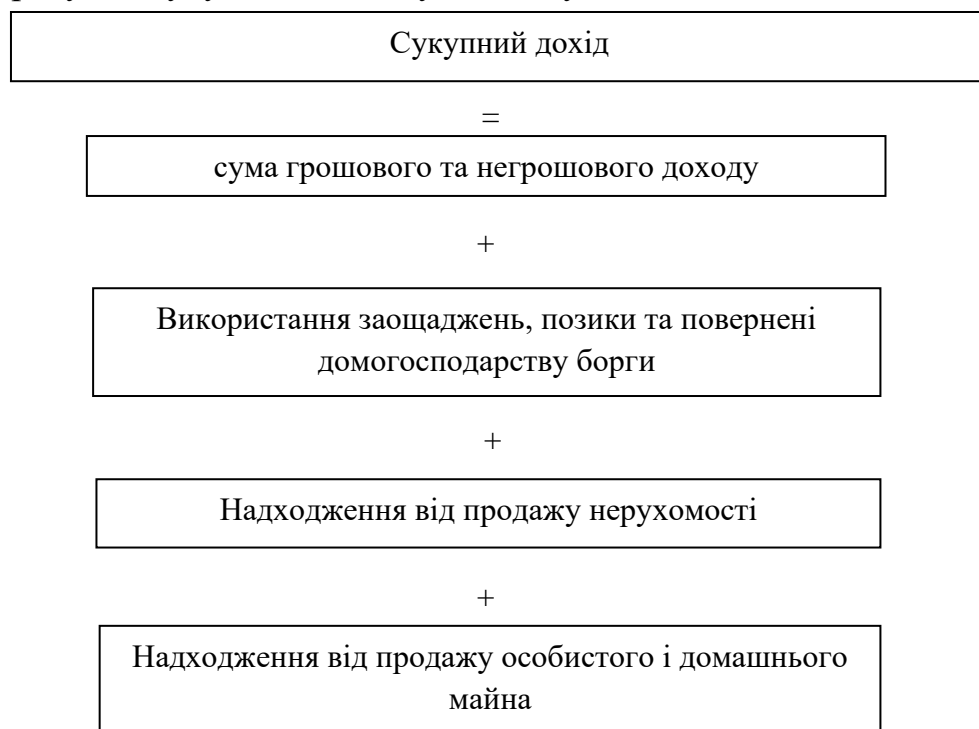

Рис. 1. 3. Складові сукупних ресурсів домогосподарств.

Складено автором на основі [34; 35]

Отже, із проведеного дослідження слідує, що фінансові ресурси домогосподарств відіграють важливу роль як у забезпечення добробуту самого домогосподарства, так і у підвищенні стійкості фінансової системи та забезпеченні добробуту усього суспільства. Аналіз літературних джерел дозволяє нам зробити висновок про те, що існуючі підходи науковців до розуміння поняття «фінансові ресурси домогосподарств» різняться між собою, проте спільною рисою для них є те, що усі фінансові ресурси домогосподарств за своєю сутністю є їхніми доходами. Основними видами доходів домогосподарств є заробітна плата, майнові доходи, субсидії, рента, кредити тощо. Водночас, запропонована систематизація ознак класифікації доходів домогосподарств дозволяє більш глибоко зрозуміти їх сутність та джерела формування.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІТИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІНАНСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ У 2020 – 2023 РОКАХ

2.1. Макроекономічні детермінанти функціонування фінансів домогосподарств в Україні.

Функціонування домогосподарств в Україні з 2022 року здійснюється в умовах повномасштабної агресії росії проти України. Дослідження показують, що населення країни різко збідніло. Така тенденція пов'язана із недостатнім обсягом формування доходів домогосподарств, втратою ними майна та заощаджень, проблемами в енергетиці, неможливості отримати першочергові соціальні послуги, руйнування інфраструктури міст (або й самих міст повністю) та їх окупація, необхідність міграції населення (в тому числі й за кордон).

Центр економічного відновлення, НДО та Gradus Research за підтримки Європейського Союзу провели відповідне опитування протягом 2022 року щодо соціально-політичних домогосподарств, яке містить також результати щодо обсягів доходів домогосподарств та проблеми їх формування під час повномасштабного вторгнення. Результати опитування свідчать, що домогосподарства отримують менші обсяги доходу від початку повномасштабного вторгнення, таке зменшення спостерігається у 78 % домогосподарств. Натомість лише 2 % домогосподарств вказують, що їхній дохід збільшився. Відсоток тих, кому важко оцінити динаміку, дещо зменшився у дванадцятій хвилі. Зріс відсоток працевлаштованого населення, що отримує зарплатню, – він становить 81%; водночас майже половина (48%) працевлаштованих не має впевненості щодо того, чи будуть вони отримувати її надалі.

Такі зміни, на наш погляд, зумовлені макроекономічним станом країни, зовнішніми умовами функціонування домогосподарств. З огляду на вище зазначене, розглянемо основні показники макроекономічного розвитку України

у 2020 – 2023 роках.

Перш за все, розглянемо динамік зміни кількості домогосподарств як економічних одиниць у досліджуваному періоді.

Таблиця 2.1

Макрофінансові індикатори економіки України у 2020 – 2023 роках*

Показник	Рік				Зміна		
	2020	2021	2022	2023	2022/2021	2021/2020	2023/2022
Номінальний темп росту ВВП, %	-3,8	3,4	-30,2	+10,4	-33,6	+7,2	+40,6
Реальний темп росту ВВП, %	3,2	3,4	-28,8	5,3	-32,2	+0,2	+34,1
Рівень інфляції, %	5,0	10,0	24,8	5,1	+14,8	+5,0	-19,7
Середньомісячний наявний дохід у розрахунку на одну особу, тис. грн.	67,46	65,08	61,83	74,19	-3,25	-2,38	+12,36
Прямі інвестиції в Україну, млн. дол. США	-868	6687	-210	424,7	-6897	+6039	+634,7
Прямі інвестиції з України, млн. дол. США	82	-198	81	42	+279	-280	-39

*Складено на основі [24; 25; 26]

Період з 2020 по 2023 роки для України був надзвичайно складним. Пандемія COVID-19, яка розпочалася у 2020 році, суттєво вплинула на глобальну та українську економіку. А повномасштабне вторгнення росії у 2022 році стало катализатором глибокої економічної кризи.

Як показують аналітичні дані таблиці 2.1, макрофінансові індикатори економіки України у 2019 – 2022 роках мають такі тенденції:

- темпи зміни рівня інфляції в Україні протягом 2020 – 2023 років свідчать про те, що свого піку рівень інфляції досягнув у 2022 році та становив 24,8 %, що зумовлено воєнним станом в Україні. Варто відзначити, що перше різке зростання рівня інфляції протягом досліджуваного періоду спостерігалось у 2021 році (приріст рівня інфляції у 2021 році порівняно з 2020 роком становив 100 %), що було пов'язано із впливом пандемії коронавірусу на основні показники економічного розвитку усіх країн світу. У 2022 році стрімке

зростання рівня інфляції було спричинене девальвацією гривні через ряд катастрофічних наслідків для фінансової системи України внаслідок триваючої війни Росії проти України. Негативною тенденцією є також перевищення темпів інфляції над темпами економічного зростання у 2022 році (до 2022 року такі темпи наближалися один до одного, проте знаходилися у допустимих межах), що свідчить про зниження рівня фінансової безпеки України. У 2023 році рівень інфляції скоротився до 5,3 %, що свідчить про стабілізацію даного показника;

- впродовж 2020 та 2022 років темпи економічного зростання в Україні мали від'ємне значення, проте у 2021 та 2023 роках їх показники набували позитивного характеру. Так, негативні значення темпів економічного зростання у 2020 році було спричинене соціально-економічною кризою внаслідок пандемії COVID-19), а у 2022 році - незворотніми кризовими системними явищами у всіх соціально-економічних секторах України внаслідок початку повномасштабної війни з Росією, що наразі вимагає значного обсягу фінансових ресурсів для покриття витрат на оборону держави. У всі інші період (2021 та 2023 роки) темпи зростання ВВП в Україні не перевищували позначки у 5.0 відсоткових пункти, що є прийнятним явищем для високорозвинутих країн, але не країн, що розвиваються (до яких на сьогодні належить Україна);

– найбільш обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну спостерігався у 2021 році та досягнув позначки у 6687 млн. дол. США. Відповідно, мінімальний обсяг прямих іноземних інвестицій в Україну мав місце у 2020 році та становив – 868 млн. дол. США. В той же час, найбільші темпи росту сальдо прямих іноземних інвестицій у 2021 році, який характеризувався відносною стабілізацією економіки у постковідний період.

Для розуміння масштабів змін, що відбулися, розглянемо динаміку деяких ключових макроекономічних показників. Так, 2020 рік характеризувався такими показниками та змінами, як: валовий внутрішній продукт у 2020 році мав незначне зростання внаслідок пандемії; інфляція мала відносно низькі темпи; спостерігалось незначне коливання курсу гривні відносно іноземної

валюти; негативна тенденція спостерігалася за рівнем безробіття, який суттєво зріс через карантинні обмеження. 2021 рік характеризувався незначним відновленням економіки України як у постковідний період, відносно низький рівень інфляції (10,0 %), відносною стабільністю національної валюти та високим рівнем безробіття (10,3 %). У 2022 році спостерігається рекордне падіння валового внутрішнього продукту через війну (-28,8 %); значне зростання інфляції через девальвацію гривні, порушення логістичних ланцюгів та зростання цін на енергоносії (24,8 %); значна девальвація національної валюти та високий рівень безробіття. У 2023 році спостерігається початок відновлення національної економіки, проте досягнути довоєнних рівнів ще не вдалося; помітне сповільнення інфляції до 5,1 % та у певній мірі стабілізація курсу національної валюти; рівень безробіття сягнув 18,3 %.

Усі вище зазначені тенденції свідчать про те, що війна, яка розпочалася в Україні у 2022 році, спричинила глибоку рецесію, призвела до руйнування інфраструктури міст, масового вимушеного переселення населення та переривання виробничих процесів. Одним із найбільших викликів цього періоду стало зростання цін на товари та послуги, що безпосередньо вплинуло на добробут домогосподарств. Зокрема, такі суб'єкти економіки стали менш фінансово захищеними, а їхні доходи (як і купівельна платоспроможність) суттєво знизилися. Не дивлячись на те, що у 2023 році почалося поступове відновлення економічної активності, проте темпи зростання залишаються помірними, а курс гривні й до 2024 року залишається волатильним через невизначеність щодо подальшого розвитку подій.

Дані, оприлюднені в інфляційному звіті Національного Банку України за 2023 рік свідчать про стрімке зростання кількості домогосподарств, які не можуть дозволити собі певні товари першої необхідності протягом дії режиму воєнного стану, що фактично означає їх перебування на межі бідності (таких домогосподарств було понад 50 %). Зазначене спостерігається на тлі збільшення частки неактивного та скорочення частки зайнятого населення.

Усі ці макроекономічні чинники визначають умови розвитку

домогосподарств, можливості формування доходів з різних джерел, а також визначає їх вплив на фінансову систему України. Відобразимо динаміку кількості домогосподарств в Україні протягом 2021 – 2023 років.

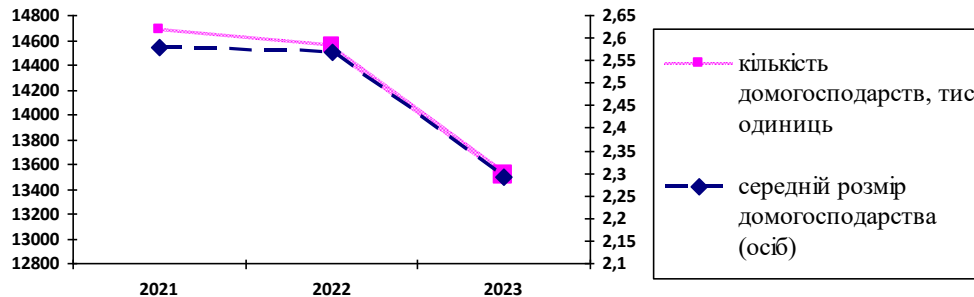

Рис. 2.1. Кількість домогосподарств та їх середній розмір в Україні у 2021 – 2023 роках.

Складено автором на основі [75]

Отже, рис. 2.1. показує, що кількість домогосподарств протягом досліджуваного періоду не мала критичних змін, не дивлячись на воєнний стан та внутрішнє і міграційне переміщення осіб в Україні. Зокрема, кількість домогосподарств у 2021 році становила 14,6 млн. одиниць, у 2022 році – 14,5 млн. одиниць, а у 2023 році – 13,5 млн. одиниць. Разом з тим, безперечно, негативною тенденцією є певне зниження середнього розміру домогосподарства протягом 2021 – 2023 років з 2,58 особи у 2021 році до 2,29 особи у 2023 році. Основними причинами таких тенденцій є причини демографічного характеру, зокрема із старінням населення та зростанням кількості однодітних або бездітних сімей. Не останнім чинником, що впливає на означені тенденції, є міграція та переміщення населення. З початком війни значна кількість людей покинула свої домівки, що вплинуло на кількість домогосподарств, зокрема через переміщення в інші регіони України або за кордон.

Фінансові ресурси домогосподарств є основною для їх подальшої життєдіяльності та визначають їх фінансовий стан. Діагностика формування

фінансових ресурсів домогосподарств дозволяє виявити основні чинники, що негативно впливають на цей процес та становлять загрозу для їх реального зростання, зростання можливостей заощадження фінансових ресурсів та їх подальшого інвестування у економіку держави.

На думку В. Козюка, А. Кремезь [6], О. Длугопольського, А. Жуковської, доходи населення є вагомим показником економічного розвитку держави та важливим фактором суспільного добробуту. Показник розподілу доходів населення та оцінка його матеріального рівня достатку є підґрунтям для забезпечення сприятливих умов життєдіяльності. Проте, нині внаслідок військової агресії Росії проти України, що спричинило, в свою чергу, соціальні й економічні негаразди, спостерігається суттєве зниження реальних трудових доходів населення, купівельної спроможності грошей, зростання рівня безробіття, стрімкий відплив висококваліфікованих кадрів за кордон, загострюються проблеми бідності та нерівності [7].

Заробітна плата є основним джерелом доходів для більшості домогосподарств в Україні. Це включає доходи від трудової діяльності на основному місці роботи, а також можливості одержання додаткового доходу поза основним місцем роботи. Заробітна плата у структурі доходів домогосподарства займає близько 50 %.

Вагомим індикатором загального економічного становища країни є середня та мінімальна заробітна плата. Такі величини показують, який рівень доходу в середньому одержують домогосподарства в різних сферах економіки та визначає рівень добробуту населення. Зростання середньої заробітної плати вказує на економічне зростання в країні, підвищення рівня попиту на робочу силу та покращення умов життя в країні. З метою встановлення ролі середньої заробітної плати дослідимо її динаміку у 2020 – 2023 роках в Україні та порівняємо її із законодавчо встановленою мінімальною заробітною платою в Україні та представимо її наочно на рисунку 2.2. Таке порівняння необхідно для проведення з метою виявлення, наскільки середня заробітна плата покриває базові потреби працівників.

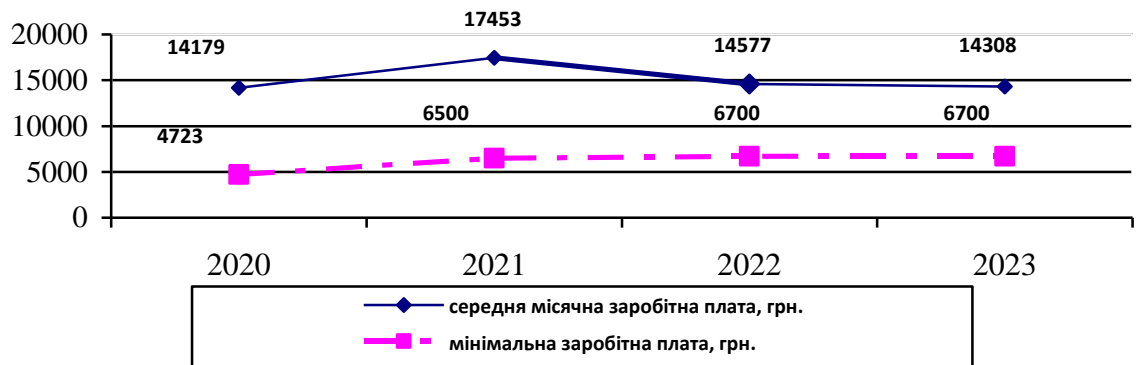

Рис. 2.2. Динаміка середньомісячної та мінімальної заробітної плати в Україні протягом 2020 – 2023 років.

Складено автором на основі [30; 33; 75]

Отже, рисунок 2.2 демонструє, що тенденції середньомісячної заробітної плати по Україні у 2020 – 2023 років мають різний характер. Зокрема, у 2020 – 2021 роках середньомісячна заробітна плата має тенденцію до зростання, а вже у 2022 році її розмір знизився на 16,5 %. Це сигналізує про економічні проблеми, кризу, високий рівень безробіття та зниження попиту на робочу силу, що зумовлене повномасштабною війною в Україні. У 2023 році рівень середньомісячної заробітної плати майже не змінився, порівняно з 2022 роком, що свідчить про сповільнення спаду в економіці країни та відображає початок відновлення.

Разом з тим, мінімальна заробітна плата мала тенденцію до щорічного зростання, окрім останнього 2023 року. Варто відзначити, що в усіх досліджуваних періодах середньомісячної заробітної плати по Україні перевищує мінімальний рівень заробітної плати, законодавчо закріплений в Україні.

Макроекономічні детермінанти функціонування домогосподарств в Україні є комплексними і взаємопов'язаними. Вони включають економічне зростання, рівень безробіття, інфляцію, валютні коливання, державні соціальні програми, зміни в податковій політиці та інші фактори. Підвищення рівня економічної стабільності, створення нових робочих місць, контроль інфляції та

ефективне державне управління є ключовими для покращення добробуту домогосподарств в Україні. Аналіз макроекономічних детермінантів функціонування домогосподарств в Україні сигналізує про складні умови функціонування домогосподарств в Україні, що, здебільшого, є наслідком воєнного стану в Україні з 2022 року. Так, спостерігаємо суттєве падіння темпів зростання як реального, так і номінального валового продукту, високий рівень інфляції та нестабільність національної валюти, зниження доходів населення та падіння середньомісячної заробітної плати, зростання безробіття.

2.2. Оцінювання стану та тенденцій формування фінансових ресурсів домогосподарств України у 2020–2023 роках.

Формування фінансових ресурсів домогосподарств в Україні в 2020–2023 роках відбувалося в умовах серйозних економічних викликів: пандемії, війни, високої інфляції та невизначеності. Це призвело до зниження реальних доходів, змін у споживчих звичках, зростання важливості соціальних виплат і переказів, а також до зниження заощаджень та обмеженого доступу до кредитування. Водночас домогосподарства адаптувались, змінюючи структуру витрат і орієнтуючись на економію та фінансову безпеку.

Як ми уже зазначали у п.2.1 нашої роботи, основними джерелами формування фінансових ресурсів домашніх господарств є заробітна плата, пенсії, доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, продажу сільськогосподарської продукції, особистого і домашнього майна, нерухомості, допомоги, пільги, субсидії, стипендії, інші види грошових та негрошових доходів [1].

З метою встановлення, наскільки доходи домогосподарства дозволяють покривати свої витрати на основні потреби (харчування, житло, медичне обслуговування тощо), необхідно порівняти середню заробітну плати з рівнем інфляції. Якщо заробітна плата не зростає темпами, що перевищують

інфляцію, то реальний рівень доходу (купівельна спроможність) знижується (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Темпи зростання та темпи зростання інфляції в Україні у 2020 – 2023 роках

Показник	Рік			
	2020	2021	2022	2023
Рівень інфляції, %	5,0	10,0	24,8	5,1
Темп зростання інфляції, %	-	200,0	248,0	20,54
Середньомісячна заробітна плата, грн	14179	17453	14577	14308
Темп зростання середньомісячної заробітної плати, %	-	123,09	83,52	98,15

Оцінюючи темпи зростання інфляції в Україні та темпи зростання середньомісячної заробітної плати, спостерігаємо негативні тенденції, які свідчать про важливі макроекономічні зміни, що впливають на добробут населення та економічну стабільність. Зокрема, в усіх досліджуваних роках спостерігається перевищення темпів зростання інфляції над темпами зростання середньомісячної заробітної плати. У 2024 році ситуація дещо стабілізувалася щодо рівня середньомісячної заробітної плати, проте високі темпи інфляції та обмеження на ринку праці через війну призводили до того, що реальні доходи не змінювались суттєво. Враховуючи високу інфляцію, підвищення заробітної плати не дозволяло значно покращити рівень життя більшості населення.

Взаємодія інфляції та середньомісячної заробітної плати в Україні у 2020 – 2023 роках проявляється у наступному:

1) зниження реальних доходів домогосподарств: не дивлячись на те, що заробітна плата в Україні в 2020–2023 роках в гривневому еквіваленті зростала, її темпи не встигали за темпами інфляції, що призводило до зниження реальних доходів населення. Зростання цін на продукти харчування, житлово-комунальні послуги, енергоносії та інші базові потреби значно знижували купівельну спроможність домогосподарств;

2) нерівномірний розподіл доходів: в умовах високої інфляції та економічної кризи, найбільше постраждали домогосподарства з низьким рівнем

доходів, оскільки вони не змогли адаптуватися до зростання витрат на базові потреби;

3) підвищення мінімальної заробітної плати: заходи держави, спрямовані на підвищення мінімальної заробітної плати, зокрема в 2021–2023 роках, допомогли дещо покращити рівень доходів малозабезпечених верств населення, але цього було недостатньо для компенсування зростання витрат на життя.

Проаналізуємо також структуру сукупних фінансових ресурсів домогосподарств за 2020 - 2023 рр. (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Структура сукупних ресурсів домогосподарств України у 2020 – 2023 роках

Показник, %	Період			
	2020	2021	2022	2023
Грошові доходи	93,9	93,9	87,2	92,35
- оплата праці	58,3	59,8	55,7	61,7
-доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості	5,8	5,7	4,3	6,4
-доходи від продажу сільськогосподарської продукції	2,2	2,5	2,0	1,7
-пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою	20,8	19,8	17,5	15,5
-грошова допомога від родичів, інших осіб	6,8	6,1	5,2	3,1
-вартість спожитої продукції, отриманої з особистого господарства	3,3	3,0	3,2	1,7
-пільги та субсидії на оплату житлово-комунальних послуг	0,2	0,1	0,4	0,6
-пільги безготівкові на оплату витрат охорони здоров'я та відпочинку	0,2	0,3	0,2	0,8
-інші надходження	2,4	2,7	1,9	1,3

складено на основі [30]

Дані таблиці 2.1 сигнализують про те, що у структурі сукупних фінансових ресурсів домашніх господарств у 2020 - 2023 роках найбільшу частку займає оплата праці, зокрема її частка у структурі сукупних доходів має тенденцію до зростання з 58, % у 2020 році до 61,7 % у 2023 році. Як бачимо, спостерігається стійке зростання даного показника у динаміці. Величина оплати праці в Україні є, як відомо, майже найнижчою в Європі. Розв'язання проблемних питань щодо підвищення частки оплати праці в сфері доходів домогосподарств науковці та

практики пропонують знаходити у напрямку забезпечення справедливої заробітної плати через підвищення її мінімального рівня та індексації; запобігання тінізації заробітної плати; зниження податкового навантаження на фонд оплати праці підприємств; диверсифікацію джерел доходів домогосподарств; підвищення рівня соціального забезпечення.

В складі сукупних фінансових ресурсів домогосподарств значну частку протягом 2020 – 2023 років займають пенсії, стипендії, соціальні допомоги – протягом усього досліджуваного періоду відбулося зниження даного показника в динаміці на 5,3 %, а його значення було нижчим 20 % у кожному із періодів.

Проте можна помітити, що впродовж 2020 – 2022 років відбулося незначне зменшення доходів від підприємницької діяльності на 1,4 % у 2022 році порівняно з 2021 роком, а також зменшилася грошова допомога від родичів на 0,9 % протягом досліджуваного періоду. Усе це, насамперед, пов'язано із наслідками впливу коронакризи на фінансову систему кожної держави загалом, а в Україні такий показник продовжив своє негативне падіння у 2022 році через повномасштабне вторгнення росії в Україну.

Незначне зростання спостерігається за статтею доходів у формі пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг, зокрема їх частка у структурі сукупних доходів знизилася з 0,2 % до 0,6 % протягом 2020 – 2023 років. На наш погляд, це пов'язано із зростанням кількості категорій населення та їх переліку, що мають право на пільгове фінансування та покриття таких видатків за рахунок пільг з бюджету, а також із зростанням бідності в Україні внаслідок негативних тенденцій в економіці.

Наголосимо, що нині оплата праці стабільно залишається основним джерелом доходу більшої частини населення, тому необхідно окремо дослідити механізм і фактори її диференціації. За даними рис. 2.3 можна побачити, що протягом зростали усі види доходів населення України протягом усіх досліджуваних років, окрім 2022 року. У цьому році відбулося падіння ключових елементів сукупних ресурсів домогосподарств.

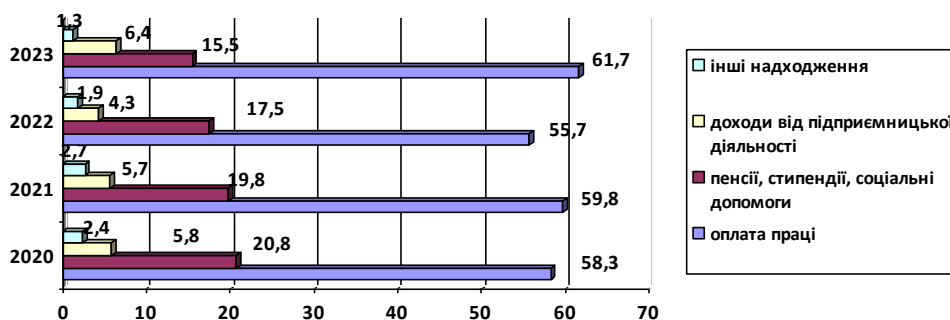

Рис. 2,3. Структура сукупних ресурсів домогосподарств в Україні у 2020 - 2023 роках, %

складено на основі [30]

Спеціалісти Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України стверджують, що диференціація домогосподарств за доходами є одним із визначальних чинників нерівності населення за споживчими характеристиками. Чим біднішим є домогосподарство, тим більшу частку свого доходу воно змушене витратити на задоволення базових потреб, зокрема на купівлю продуктів харчування. Відповідно, за можливостями придбання непродовольчих товарів та послуг менш забезпечені домогосподарства відчутно поступаються заможним [76].

Таблиця 2.4

Середньомісячні загальні доходи домогосподарств за їх видами

Показник, грн	2021 рік	2023 рік
Типи домогосподарств		
З дітьми	18113	25920
Без дітей	11903	18606
Місцевість проживання		
Міська		
Сільська		
Кількість дітей у домогосподарстві		
Одна дитина	17728	25598
Дві дитини	19587	27070
Троє і більше дітей	19558	24988

Складено автором на основі [75]

Аналізуючи дані таблиці 2.4, можемо зробити такі висновки:

1) середньомісячні доходи домогосподарств за їх типом (з дітьми або без дітей) протягом 2021 – 2023 років мали тенденції до зростання. Зокрема, домогосподарства з дітьми мали суттєво вищі рівні доходів, ніж домогосподарства без дітей, така різниця становить 7314 грн. у 2023 році. 25920 грн. проти 18606 грн. У 2021 році перевищення середньомісячних доходів домогосподарств з дітьми над домогосподарствами без дітей становило 6210 грн.;

2) у домогосподарств за місцевістю їх проживання у 2023 році, як і у 2021, рівень доходів жителів міст суттєво перевищував доходи сільських мешканців. У 2021 році різниця між такими доходами була не значною та становила – 1570 грн. на одне домогосподарство. У 2023 році її рівень складав 5893 грн. Це свідчить про те, що добробут домогосподарств, розташованих у сільській місцевості, є нижчим, ніж у міських домогосподарств;

3) доходи домогосподарств залежно від кількості у них дітей протягом 2021 – 2023 року також мали тенденцію до зростання. Зокрема, найбільшого зростання доходів спостерігається у домогосподарств з однією дитиною. У домогосподарств з трьома і більше дітьми доходи навпаки мали тенденцію до скорочення протягом 2021 – 2023 років, таке зниження становило 1145 грн. у 2023 році порівняно з 2021 роком.

Проведене опитування громадян України у 2023 році передбачало отримання самооцінки домогосподарствами рівня своїх доходів. Результати опитування характеризувалися такими даними [75]:

- ✓ 38,8 % домогосподарств зазначили, що їхніх доходів було достатньо для задоволення базових потреб, проте заощаджень вони зробити уже не могли;
- ✓ 31,3 % домогосподарств вважали, що їхніх доходів було недостатньо, тому вони постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, окрім харчування;
- ✓ 12,6 % домогосподарств відзначили, що їхніх доходів було достатньо для задоволення базових потреб, а також для здійснення певних заощаджень;
- ✓ 11,5 % домогосподарств відповіли, що у 2023 році не вдалося

забезпечити навіть достатнє харчування;

✓ 5,5 % зазначили, що їм важко відповісти про свої доходи.

У 2021 році порівняно з 2020 роком спостерігалися зміни у диференціації рівня добробуту населення, що розрахований з використанням критерію грошових доходів. Зокрема, Індекс Джині у 2021 році становив 0,257 одиниць проти 0,260 одиниць у 2020 році. Мінімальний рівень грошових доходів серед найбільш забезпечених 10 % населення перевищував максимальний серед найменш забезпечених 10 % населення у 3,1 раза, а найбільш забезпечені 10 % населення отримали у 5,3 раза більше грошових доходів, ніж найменш забезпечені 10 % населення, як і в попередньому періоді.

Протягом 2021–2022 рр. в Україні Індекс Джині оцінюється на рівні близько 26 %. Середній показник Індексу Джині у ЄС становить близько 30 %. Згідно з даними Eurostat, у 2021 р. Даний показник в середньому становив 29,6 %, у 2022 р. зріс до 30,2 %. Проте рівень життя в Україні є значно нижчим, ніж у тих країнах, де рівень поляризації населення за рівнем доходів є вищим.

Варто також зазначити, що частка домогосподарств з середньодушовими еквівалентними доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму в Україні у 2021 році становила 20,6 % (рис. 2.4), а вже у 2023 році її величина зросла до 35,5 % (такий стан має назву монетарної бідності).

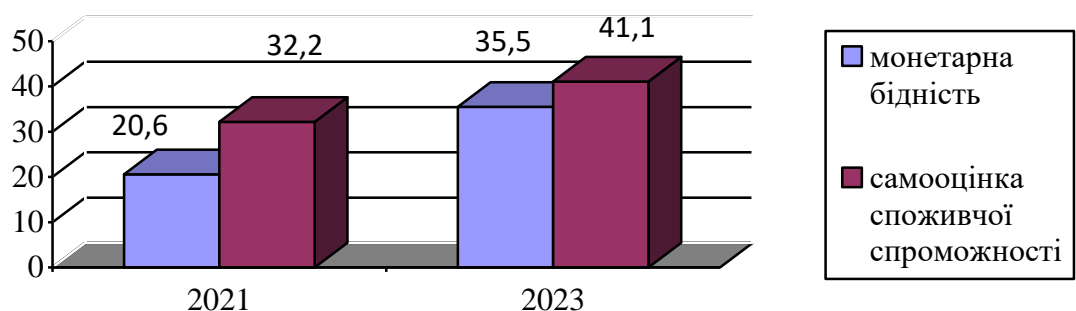

Рис. 2.4. Аналіз бідності українських домогосподарств.

Складено автором на основі [75; 76]

Наслідками монетарної бідності є зниження рівня життя населення; обмежений доступ до освіти, медицини та інших базових послуг; соціальна

напруженість і нерівність. Частка домогосподарств, яким не вдалося забезпечити навіть достатнього харчування або вони постійно відмовляли собі в найнеобхіднішому, крім харчування у 2021 році становила 32,2 %, а у 2023 році – 41,1 % (самооцінка споживчої спроможності).

До основних факторів, які впливають на функціонування фінансів домогосподарств в Україні варто віднести наступні: транзитивний характер економічних відносин в Україні, високий рівень доларизації національної економіки, значну роль у формуванні доходів домашніх господарств України все ще мають тіньові доходи, що отримані як у вигляді заробітної плати найманих працівників, так і у вигляді підприємницького прибутку.

Отже, проведений аналіз дозволяє нам зробити висновки про те, що основним джерелом доходів домогосподарств є оплата праці, стипендії, пільги, субсидії та доходи від підприємницької діяльності й допомога родичів. Разом з тим, звертає на себе увагу, що частка оплати праці у структурі сукупних доходів домогосподарств має тенденцію до зростання протягом 2020 – 2023 років. Водночас, спостерігається поглиблення розшарування населення за показниками доходів, що є негативним для стабільності фінансової системи. Ключовою причиною і фактором поглиблення нерівності є рівень доходу, який впливає на фактичні можливості доступу до соціальних благ, матеріальних ресурсів, а також до втілення основних прав людини.

2.3. Аналіз напрямів витрат домогосподарств України протягом 2020 – 2023 років.

Виклики, що з'явилися у вітчизняних домогосподарств разом із початком війни в Україні у 2022 році, зумовили необхідність перегляду останніми структури та рівня своїх витрат. Витрати домогосподарств є індикатором їхнього добробуту та здатності забезпечити достатній рівень життя населення. Оскільки домогосподарство є одночасно споживачем товарів, робіт та послуг, то скорочення витрат означає зниження платоспроможного попиту, що впливає

на можливість розвитку усієї економіки країни. Разом з тим, рівень доходів та можливість здійснення за рахунок них витрат для забезпечення життєдіяльності домогосподарств залежить від їх фінансового становища. Так, самооцінка фінансового становища домогосподарств протягом 2021 – 2023 років свідчить про те, що в Україні зросла частка домогосподарств, які здійснюють економію на таких базових витратах, як на продуктах харчування. Зокрема, їх частка протягом 2021 – 2023 років зросла на 14 % (більше, ніж у 2 рази) та у 2023 році досягла позначки у 26,2 %. Змінилася також частка домогосподарств, яким не вистачає коштів на придбання одягу, взуття, побутової техніки з 3,0 % у 2021 році до 8,3 % у 2023 році. Відповідно до вище вказаного, спостерігається зміна частки тих домогосподарств, яким вистачає фінансових ресурсів для здійснення витрат на продукти харчування, одяг та взуття. Така частка протягом 2021 – 2023 років зменшилася на 16,6 відсоткових пункти та у 2023 році становила 22,7 %.

Таблиця 2.5

Динаміка фінансового становища домогосподарств в Україні
протягом 2021– 2023 років

Показник, %	Рік		
	2021	2022	2023
Економлять на харчуванні	12,2	19,9	26,2
Вистачає на харчі, але на одяг та взуття потрібно заощадити / позичити	25,0	33,2	25,0
Вистачає на харчі, одяг, взуття. На придбання дрібної техніки потрібно заощадити / позичити	39,3	22,0	22,7
Вистачає на харчі, одяг, взуття, придбання дрібної техніки. Але на придбання габаритної техніки потрібно заощадити / позичити	18,1	12,5	13,8
Вистачає на харчі, одяг, взуття, придбання дрібної і габаритної техніки. На придбання машини / квартири потрібно заощадити / позичити	3,0	8,2	8,3
Домогосподарство може дозволити собі будь-які покупки	0,5	1,8	1,7
Важко відповісти	1,8	2,4	2,4

Складено автором на основі [76]

Окрім дослідження фінансової стійкості домогосподарств, не менш важливим є проведення аналізу та оцінки напрямів та структури здійснення

витрат домогосподарствами в Україні. Це дозволить виявити основні загрози та напрями реформування системи оплати праці, оподаткування, інвестування з метою підвищення рівня життя населення та сталого розвитку як фінансової системи України, так і національної економіки загалом.

Аналізуючи сукупні витрати домогосподарств, то за даними Державної служби статистики України в середньому протягом останніх 10 років українська сім'я витрачає близько половини своїх доходів на їжу, а саме – 47,9 %. Друге місце в середньому у структурі споживчих видатків домогосподарств посідають видатки на оплату житла, води, електроенергії, газу та інших видів палива, що складає 17 %. Варто зазначити, що даний показник з кожним роком все збільшується, це насамперед може бути пов'язане з теперішньою ситуацією в країні, що обумовлено значним підвищенням тарифів на газ та електроенергію. Можна зробити висновок, що така тенденція буде зберігатися, оскільки тарифи будуть й надалі підвищуватись [30]. Що стосується культури та відпочинку, то для українців цей показник є вкрай низький і в середньому складає 1,6 %.

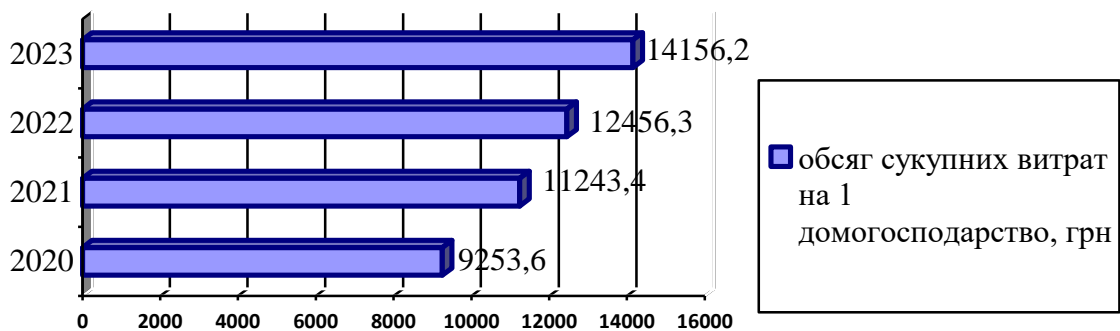

Рис. 2.5. Сукупні витрати на 1 домогосподарство в Україні у 2020 – 2023 роках.

Складено на основі [30]

Як бачимо з рисунку 2.5, сукупні витрати домогосподарств України у 2020 – 2023 роках мають тенденцію до зростання, зокрема у 2023 році порівняно з 2020 роком сукупні витрати на 1 домогосподарство зросли на 4902,6 грн., що, насамперед, пов'язано із значним зростанням рівня інфляції

(особливо у 2022 році) та підвищення цін на основні категорії товарів, такі як харчування, житло та транспорт, логістичними труднощами та енергетичною кризою.

За даними Державної служби статистики України середньомісячні сукупні витрати одного домогосподарства у 2020 році становили 9524 грн., міського – 9820 грн., сільського – 8903 грн. У середньому на одну особу витрати становили 4535 грн. на місяць, у міських домогосподарствах – 4744 грн, у сільських – 4103 грн. Серед усіх сукупних витрат 91 % становили споживчі витрати домогосподарств, що на 0,1 відсотковий пункт менше, ніж у 2019 році. Для порівняння, у 2021 році середньомісячні сукупні витрати (далі – витрати) одного домогосподарства становили 11243 грн, міського – 11565 грн., сільського – 10569 грн. У середньому на одну особу витрати становили 5354 грн. на місяць, у міських домогосподарствах – 5587 грн., у сільських – 4870 грн. Серед усіх сукупних витрат 91%, як і у 2020 році, так і у 2021 році, становили споживчі витрати домогосподарств.

Розглянемо структуру споживчих сукупних витрат домогосподарств у 2020 – 2023 роках в Україні.

Таблиця 2.6

Структура споживчих сукупних витрат домогосподарств у 2021 – 2023 роках в Україні

Вид витрат, %	Рік			Зміна	
	2021	2022	2023	2022/2021	2023/2022
Споживчі сукупні витрати	91,3	91,6	97,1	+0,3	+5,5
Продукти харчування та безалкогольні напої	45,9	50,2	52,3	+4,3	+2,1
Алкогільні напої та тютюнові вироби	3,0	3,0	2,4	-	-0,6
Одяг і взуття	4,8	4,9	5,0	+0,1	+0,1
Житло, вода, електроенергія	15,2	15,7	18,2	+0,5	+2,5
Охорона здоров'я	4,7	3,5	4,2	-1,2	+0,7
Транспорт	4,5	4,6	4,4	+0,1	-0,2
Зв'язок	3,4	3,6	3,9	+0,2	+0,3
Відпочинок і культура	1,7	1,7	1,8	-	+0,1
Освіта	1,0	1,2	1,4	+0,2	+0,2
Різні товари та послуги	3,1	3,2	3,5	+0,1	+0,3

Складено на основі [30]

Отже, з таблиці 2.6. видно, що у 2023 році домогосподарства на продукти харчування витрачали 52,3 % усіх витрат, а у 2021 році такі витрати у структурі сукупних витрат домогосподарств України становили лише 45,9 % (що на 4,3 відсоткових пункти менше, ніж у 2022 році). На купівлю непродовольчих товарів та послуг домогосподарства спрямовували у 2021 році 42,4 % усіх сукупних витрат, таку ж частку домогосподарства спрямовували на купівлю непродовольчих товарів й у 2023 році. На фоні зростання частки споживчих сукупних витрат домогосподарств з 91,3 % у 2021 році до 97,3 % у 2023 році не свідчить про те, що витрати на непродовольчі товари не змінилися. Їх частка залишилася на тому самому рівні внаслідок зростання частки витрат на продукти харчування впродовж 2021 – 2023 років.

Витрати на алкогольні напої та тютюнові вироби становили відповідно 3,0 % та 2,4 % витрат домогосподарств (у 2021 році – 3,0 % та 2,4 % відповідно у 2023 році). Частка витрат, не пов'язаних із споживанням, як і у попередньому періоді, склала 9% усіх витрат домогосподарств.

Представимо наочно розподіл споживчих сукупних витрат домогосподарств України на рисунку 3.5.

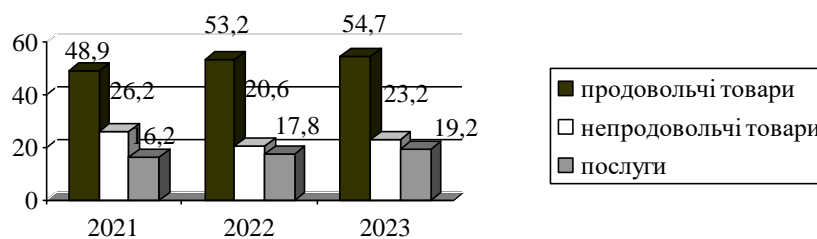

Рис. 2.5. Розподіл споживчих сукупних витрат домогосподарств України у 2021 – 2023 роках, %.

Складено на основі [30]

Рисунок 2.5 показує, що найбільшу частку у структурі здійснення витрат домогосподарств становили витрати на продовольчі товари та мали такі показники: у 2021 році – 48,9 %; у 2021 році – 53,2 %; у 2022 році – 54,7 %. Як

бачимо, у 2023 році частка продовольчих витрат порівняно з 2019 та з 2020 роками мала тенденцію до зростання, що пов'язано із зростанням рівня цін на продукти харчування. Разом з тим, спостерігаємо коливання частки непродовольчих товарів у 2021 – 2023 роках, що зумовлено необхідністю економії домогосподарствами витрат на побутову техніку, предмети домашнього вжитку, різні товари та послуги.

На купівлю непродовольчих товарів та послуг у 2021 році домогосподарства України щомісячно спрямовували 26,2 % сукупних витрат (у 2023 році – 23,2 %). Пересічне домогосподарство у 2021 році витрачало на утримання житла (включаючи поточний ремонт), воду, електроенергію, газ, інші види палива – 15,2 % сукупних витрат, на оновлення гардеробу – 4,8 %, на інші напрями споживання (на освіту, відпочинок і культуру, на придбання предметів домашнього вжитку, побутової техніки та поточне утримання житла, зв'язок, транспорт, охорону здоров'я тощо) – від 1 % до 4 % сукупних витрат.

Споживчі витрати на купівлю непродовольчих товарів та послуг домогосподарств у 2022 році знизилися до 20,6 %, що пов'язано із зміною пріоритетів витрат домогосподарств у період воєнного стану та одночасним зростанням ціна на такі товари та послуги й падінням реальної купівельної спроможності домогосподарств.

Домогосподарства з дітьми витрачали на купівлю непродовольчих товарів та отримання послуг 40 % сукупних витрат, що на 3 відсоткових пункти більше, ніж у домогосподарствах без дітей. У середньому на освіту, відпочинок і культуру, оновлення гардеробу, на оплату послуг транспорту, зв'язку, на придбання предметів домашнього вжитку, побутової техніки та поточне утримання житла, на оплату житла (включаючи поточний ремонт), води, електроенергії, газу та інших видів палива домогосподарства з дітьми витрачали в 6–1,4 рази більше коштів, ніж домогосподарства без дітей.

Домогосподарства, у складі яких були молоді сім'ї, витрачали на оновлення гардеробу, створення побутових умов, на освіту, охорону здоров'я, відпочинок та культуру тощо 40% усіх сукупних витрат, що на 1,6 відсоткових

пунктів більше, ніж у пересічних домогосподарствах. Розмір таких споживчих витрат у цій групі перевищував середній по всіх домогосподарствах в 1,3 рази.

На купівлю непродовольчих товарів та послуг у 2021 році в Україні домогосподарства щомісячно спрямовували 41 % сукупних витрат (у 2020 р. – 39 %). Пересічне домогосподарство витрачало на утримання житла (включаючи поточний ремонт), воду, електроенергію, газ, інші види палива – 15 % сукупних витрат, на оновлення гардеробу, на охорону здоров'я та транспорт – по 5 %, на інші напрями споживання (на освіту, відпочинок і культуру, на придбання предметів домашнього вжитку, побутової техніки та поточне утримання житла, зв'язок тощо) – від 1 % до 2 % сукупних витрат.

Ще однією вагомою статтею витрат домогосподарств є оплата комунальних послуг. Попри те, що законодавство України визначає базову норму оплати за житлово-комунальні послуги у розмірі 15 % від середньомісячного сукупного доходу домогосподарств, сьогодні частка таких витрат у середньому по Україні оцінюється в розмірі 18 - 20 % сімейного бюджету. До 2022 року такий показник знаходився в межах в 13,5 %. Висока частка витрат на житлово-комунальні послуги зумовлена тим, що відповідно до вітчизняного законодавства субсидії надаються тільки на соціальні норми житла (приблизно 35 м² на сім'ю), тоді як люди часто проживають в більших за площею помешканнях. Також в Україні є доволі велика група осіб (зокрема пенсіонерів), рівень витрат яких на житлово-комунальні послуги значно вищі, ніж поточне значення усередненого показника, особливо в опалювальний сезон [76].

У 2022 році споживчі витрати на купівлю непродовольчих товарів та послуг міських домогосподарств в 1,3 рази перевищували аналогічні витрати в сільських домогосподарствах, зокрема, на освіту, відпочинок і культуру, житло, воду, електроенергію, газ та інші види палива, охорону здоров'я (медикаменти та медичні послуги), предмети домашнього вжитку, побутову техніку, поточне утримання житла – в 4–1,2 рази, на зв'язок – на 12 %.

У 2022 році домогосподарства, у складі яких були молоді сім'ї, витрачали

на оновлення гардеробу, створення побутових умов, на освіту, охорону здоров'я, відпочинок та культуру тощо 44 % усіх сукупних витрат, що на 2 відсоткових пункти більше, ніж у пересічних домогосподарствах. Розмір таких споживчих витрат у цій групі перевищував середній по всіх домогосподарствах в 1,3 рази. Аналіз статистичних даних за 2020 – 2023 роки показує, що в розрахунку на одне домогосподарство за місяць витрати на харчування зросли на 943,3 грн (або на 14,4 %): з 6539,8 грн до 7483,1 грн. В структурі сукупних витрат домогосподарств вони мали теж тенденцію до зростання з 45,9 % у 2021 р. до 52,3 % у 2023 році.

Таблиця 2.6

Розрахунок коефіцієнта Енгеля для домогосподарств України
у 2021 – 2023 роках

Показник	Період		
	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Доходи в середньому на місяць на одне домогосподарство, грн	14247,9	14577	14308
Витрати на харчування за місяць на одне домогосподарство, грн	6539,8	7317,7	7483,1
Коефіцієнт Енгеля, %	45,9	50,2	52,3

Складено автором на основі [75; 76]

У таблиці 2.6 нами також визначено коефіцієнт Енгеля, який відображає частку витрат на продукти харчування в загальних витратах домогосподарства та є основою для оцінки рівня життя та добробуту домогосподарств.

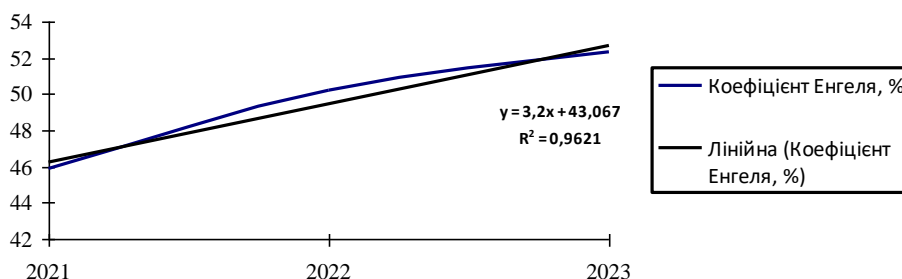

Рис. 2.6. Лінія тренду залежності витрат на харчування домогосподарств від розміру доходів у 2021 – 2023 роках в Україні.

Складено автором на основі [30; 75]

Крива коефіцієнта Енгеля для домогосподарств України у 2021 – 2023 роках зображена на рисунку 2.6. Розрахунки показують, що коефіцієнт Енгеля зріс з 45,9 % у 2021 році до 52,3 % у 2023 р. в середньому на місяць на одне домогосподарство. Динаміка кривої Енгеля сигналізує про те, що фінансове становище домогосподарств України у 2023 році, порівняно із 2021 роком погіршилося. У період 2020–2023 років коефіцієнт Енгеля в Україні зростав через підвищення цін на харчові продукти, що є основним чинником для більшості домогосподарств, особливо з низькими доходами.

Аналізуючи наведені у таблиці 2.6 та на рисунку 2.6 дані, можна стверджувати, що між споживчими витратами вітчизняних домогосподарств та середньодушовими доходами існує прямий взаємозв'язок, про що свідчить високий коефіцієнт детермінації – більше 0,96. Побудований на рисунку 2.6 графік залежності чітко показує тенденцію зростання витрат на харчування зі збільшенням доходів домогосподарств, зокрема це відображає й рівняння тренду: $y = 3,2x + 43,067$, при цьому величина достовірності апроксимації $R^2 = 0,9621$, що свідчить про високу достовірність одержаної моделі.

Отже, дослідження витрат домогосподарств показує, що в структурі сукупних споживчих витрат домогосподарств в Україні протягом 2020 – 2023 року найбільша частка припадала на продукти харчування, жило, воду, електроенергію, транспорт та охорону здоров'я. Варто відзначити, що така ситуація свідчить про існування проблем у формуванні фінансових ресурсів домогосподарств, які не можуть повною мірою забезпечити покриття витрат домогосподарств та не дозволяють їм виконувати інвестиційну функцію для розвитку економіки країни.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УКРАЇНІ

3.1. Механізм трансформації особистих накопичень домогосподарств у інвестиційний ресурс.

Сучасна економічна ситуація в Україні, особливо умови воєнного стану, зумовлюють зміну тенденцій у співвідношенні заощаджень та інвестицій, спрямовані на підвищення результативності господарювання всіх суб'єктів суспільного виробництва, а також на інтенсифікацію процесу відтворення. В даному контексті необхідно, щоб в усіх суб'єктів господарювання за допомогою економічних регуляторів заощадження більш результативно впливало на зайнятість робочої сили, раціоналізувало попит, а фонд інвестицій дедалі більше використовувався на розширення того виробництва, яке повніше покриватиме зростаючий попит. Підвищення попиту стимулює вкладення інвестицій, а це сприяє зростанню вітчизняної економіки.

Трансформація особистих накопичень домогосподарств у інвестиційний ресурс є важливим механізмом економічного розвитку, який забезпечує перетікання заощаджень населення в активи, що підтримують розвиток бізнесу, інфраструктури та інших секторів економіки.

Однією із проблем ідентифікації обсягів заощаджень населення, що можуть бути в подальшому використано для відновлення економіки України та забезпечення її зростання у повоєнному періоді, є відсутність статистичної оцінки таких обсягів та методики їх розрахунку. Одним із логічних підходів може бути застосування різниці між сукупними доходами та сукупними витратами домогосподарств.

Основними механізмами трансформації особистих заощаджень

домогосподарств в інвестиційний ресурс є (рис. 3.1):

Рис. 3.1. Механізми трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиційний ресурс.

Складно автором.

Заощадження населення є двох видів:

1) організовані - фінансові активи домогосподарства, що зберігаються у фінансових інститутах: фінансові інструменти, депозити, державні та

корпоративні цінні папери, страхові поліси, сертифікати інвестиційних фондів, пенсійні контракти, депозити кредитних спілок тощо;

2) неорганізовані - це заощадження готівкою, що зберігається безпосередньо у населення в національній та іноземній валютах. Окрім цього, до неорганізованих видів заощаджень відносять окремі заощадження у натуральній формі, зокрема: товари тривалого користування, нерухомість, коштовність, інвестиційні монети, дорогоцінні матеріали та коштовне каміння, предмети мистецтва, антикваріат, нефінансові активи.

Заощадження домогосподарств відіграють вагому роль не лише у якості інвестиційного ресурсу, а у якості підтримання фінансової стійкості домогосподарств у періоди фінансової нестабільності. Так, з метою подолання ситуації раптової втрати фінансової стійкості за рахнок поточних доходів, домогосподарства можуть використовувати наявні у них заощадження у будь-якій зручній для них формі, але найкраще використовувати ті, які найбільш ліквідні на певний момент часу та які дозволять підтримати домогосподарству достойний їм рівень життя протягом того періоду, доки не відбудеться відновлення отримання поточного доходу. За даними 2023 року 15,4% домогосподарств або не мали заощаджень, або вони могли забезпечити поточне споживання не більше одного місяця. У 27,8% домогосподарств України заощаджень вистачило б на один місяць, ще 21,3% змогли б прожити на власні заощадження два місяці [76]

Щодо заощаджень домогосподарств, то у 2020 – 2023 роках спостерігалось зменшення заощаджень на 0,5 % сукупних витрат домогосподарств. У 2021 році населення направило на заощадження лише 0,2% всіх своїх сукупних ресурсів. Отже, моніторинг та аналіз статистичних параметрів доходів та витрат населення засвідчує низький рівень життя, оскільки основними джерелами формування грошових доходів населення є оплата праці, а також пенсії, стипендії, соціальні допомоги, а в сучасних умовах ситуація набирає все більшого загострення в зв'язку з повномасштабним вторгненням Росії. У аналітичному звіті «Міграція та

соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни Росії проти України», опублікованого Центром економічного відновлення, НДО та Gradus Research за фінансової підтримки Європейського Союзу зазначено: «78% українців від початку повномасштабного вторгнення Росії зменшилися доходи, водночас про зростання власних доходів повідомили лише 2% жителів країни. Серед українців, хто звітує про зменшення доходів, найменша частка тих, хто виїхав під час війни за кордон (68 %). Серед тих, хто залишився вдома, таких 78%. Серед українців, які перемістилися в межах країни, таких вже 80%. Найбільше скоротився дохід у громадян категорії віком 45+ (84%) та віком 35-44 років (81 %). Найменше про зменшення своїх доходів зазначають опитані у віці 18-24 років (53%). Водночас дослідники фіксують зростання частки працевлаштованого населення, що отримує зарплатню. Наразі цей показник становить 81%, тоді як у попередньому дослідженні аналогічний показник дорівнював 77%» [35]. Втім, фактично половина працевлаштованих громадян (48%) не мають впевненості у тому, чи будуть вони одержувати зарплату в майбутньому. В контексті реалізації завдань щодо зниження нерівності в доходах населення України для соціальної підтримки найуразливіших верств населення можливо запровадити гарантовану базову соціальну допомогу, яка залежатиме від рівня доходів.

Розглянемо насамперед взаємозв'язок між ВВП та організованими заощадженнями населення. Вважається, що свої заощадження населення для включення їх в інвестиційний процес та кругообіг в економіці вкладає на депозитні рахунки банків. Тобто, обсяги депозитів фактично можуть показувати нам можливість трансформації заощаджень населення у інвестиції. Для такого аналізу побудуємо таблицю 3.1.

Таблиця 3.1

Обсяги депозитів в Україні протягом 2020 – 2023 років, млн. грн

Показник	2020 рік	2021 рік	2022 рік	2023 рік
Депозити домогосподарств, в т.ч.	730 317	794 152	1 045 731	1 036 020
В національній валюті	433 417	506 980	653343	634 500
В іноземній валюті	296 901	287 172	392 388	401 520

У структурі заощаджень домогосподарств в Україні найбільша частка належить грошовим вкладам у формі депозитів. Дані таблиці 3.1 свідчать, що обсяги депозитів мають стійку тенденцію до зростання з 2020 до 2023 року, зокрема протягом цього періоду їх абсолютна величина зросла на 315414 млн. грн. Водночас, найбільшого зростання зазнали депозити у національній валюті, обсяг яких збільшився з 2020 до 2023 року на 219926 млн. грн. Обсяги депозитів домогосподарств залежать від макроекономічного стану – зростають під час піднесення та знижуються у кризу. Проте, на кінець 2023 року загальний обсяг депозитів населення у банківській системі скоротився на 2,5%, що було зумовлено, насамперед, стабілізацією інфляції та подолання піку доходності за депозитними вкладками.

Аналітики відзначають, що станом на травень 2023 року загальний обсяг депозитів бізнесу та громадян складає майже 2 трлн грн. Це на 33% більше, ніж рік тому, та майже вповнину більше, ніж станом на початок травня 2021 року. На початок травня поточного року загальна сума вкладів громадян в українських банках становила 942 млрд грн, що на 36% більше, ніж станом на травень 2021 року.

У порівнянні з відповідним періодом минулого року у I кварталі 2023 року обсяг депозитів громадян в іноземній валюті зріс на 9%, а до 2021 року трохи зменшився — на 3%. Також скоротилась частка вкладів у національній валюті. Наразі вона складає 63%, тоді як станом на травень 2022 року частка гривневих депозитів складала 67%, а у цей же період 2021 року – 61%. Така ситуація пов'язана, насамперед, із високими інфляційними коливаннями у 2022 – 2023 році, що зумовило населення зберігати свої заощадження у іноземній валюті, а також надходження доходів населення у валютному еквіваленті, особливо тих, хто працює за кордоном.

Структура форм заощадження домогосподарств в Україні збігається із даними, розрахованими OCED для країн Східної Європи. Так, у структурі заощаджень домогосподарств Латвії валюта та депозити займають 40,1 %; Польщі – 48,8 % Чехії – 51,2 %; Словаччини – 52,4 % [15; 30]. Відповідно до

даних Держстату України, обсяги приросту фінансових активів домогосподарств у період кризи 2018–2022 рр. демонстрували від’ємні значення. Така динаміка є характерною для періоду криз, коли витрати домогосподарств значно перевищують їхні поточні доходи, а приріст споживання у поточному періоді забезпечується заощадженнями минулих періодів. Для умов України така поведінка домогосподарств більшою мірою визначається необґрунтованим нарощенням споживання або нагромадженням нефінансових активів через негативні очікування та нестабільність фінансового ринку, аніж зниженням їхніх доходів.

Одним із основних факторів, який впливає на обсяги залучення депозитних вкладів фінансовими установами, є також величина процентних ставок. Проте, для України зростання відсоткових ставок за депозитами є індикатором фінансової нестабільності та гострої потреби у фінансових ресурсах, а тому такий фактор не має суттєвого впливу на зростання чи відтік заощаджень населення з банківських установ.

Науковці та практики також виокремлюють наступні проблеми та загрози, що впливають на обсяги заощаджень населення:

- низький рівень довіри до банківської системи України. Такий чинник знижує обсяги депозитів населення, що залишаються на відповідних рахунках у банківських установах та є тими фінансовими ресурсами населення, що мають здатність трансформуватися у майбутньому в інвестиції й сприяти подальшому розвитку економіки;

- неефективна структура фінансових активів населення. Зокрема, це пояснюється тим, що переважна частка заощаджень населення у всіх фінансових активах населення припадає на депозити. Водночас, частка заощаджень, спрямованих на придбання цінних паперів, у страхову сферу є надзвичайно низькою;

- низький рівень розвитку фондового ринку України та відсутність достатніх знань з фінансової грамотності населення щодо інвестування через інструменти фондового ринку.

- зберігання заощаджень населенням у неорганізованій формі та у готівковій формі.

Внаслідок зменшення реальних доходів населення, збільшення споживання, вимушеного переселення, лікування та реабілітації постраждалих у військовому конфлікті, необхідності надання матеріальної допомоги домогосподарствам, які опинилися у скрутному становищі, а також – переміщення окремими домогосподарствами активів у зарубіжні країни, частка чистих заощаджень у наявних доходах домогосподарств буде продовжуватися скорочуватися, що негативно вплине на зростання економіки України.

Результати проведеного аналізу дозволили нам встановити, що в Україні спостерігається негативна тенденція щодо заощаджень населення, оскільки значна частина домогосподарств збільшувала свої витрати та не мала можливостей сформувати хоча б мінімальний рівень заощаджень. Більше того, окремі домогосподарства змушені були витратити заощадження, сформовані у попередніх довоєнних періодах для покриття своїх базових потреб, що було зумовлено зростанням цін на продукти харчування та житлово-комунальні послуги. Складна ситуація у сфері заощаджень домогосподарств підтверджується й зниженням обсягів депозитів населення, що може також свідчити про необхідність використання ним такої форми заощаджень для фінансування своїх поточних та капітальних витрат.

3.2. Фактори формування фінансової поведінки домогосподарств в умовах нестабільності.

Сучасний стан економіки України має характер стагнації, причиною чого є повномасштабна війна росії проти України з 2022 року. Роль домашніх домогосподарств у сучасній ринковій економіці неможливо переоцінити. Так, за рівнем їхнього інвестиційного потенціалу домашні господарства можуть бути порівняні із державним та корпоративним секторами. Так, в Японії заощадження домашніх господарств за оцінками експертів складають близько 245% валового внутрішнього продукту, у США – 300%, у Франції – 135% [21].

Функціонування домогосподарств у умовах фінансової нестабільності призводить до того, що останні формують суперечливу фінансову поведінку у процесі формування та розподілу своїх доходів. Так, Кізима Т. О. у своїх дослідженнях вважає, що фінансову поведінку домогосподарства необхідно розглядати з таких аспектів:

- 1) дохідна поведінка, що передбачає оптимізацію доходної частини бюджету домогосподарства;
- 2) фіскальну поведінку, в основі якої лежить сплата та оптимізація податкових платежів;
- 3) споживчу поведінку, що відображає здійснення витрат споживчого характеру;
- 4) заощаджувальну поведінку – зовереджена на виведення певної частини доходів з особистого користування з метою задоволення майбутніх потреб;
- 5) інвестиційну поведінку, яка свідчить про можливість вкладення частини відкладених доходів у фінансові активи з метою отримання вигід у перспективних періодах);
- 6) кредитну поведінку – залучення тимчасово вільних коштів в інших суб'єктів на основних принципах кредитування);
- 7) добродійну поведінку, яка сфокусована на безоплатному передаванні фінансових ресурсів домогосподарств окремим особам чи організаціям із метою підтримки їх діяльності. Є особливо актуальною у період воєнного

стану в Україні [5].

Фінансова поведінка домогосподарств в умовах нестабільності формується під впливом численних факторів, які можуть бути економічними, соціальними, психологічними та інституційними. Г. В. Возняк та А. Каспшишак зазначають, що економічна поведінка домогосподарств є найбільш вагомим фактором, який впливає на економічний розвиток країни загалом і регіонів зокрема [77]. Науковці виокремлюють такі детермінанти формування фінансової поведінки домогосподарств (рис 3.2).

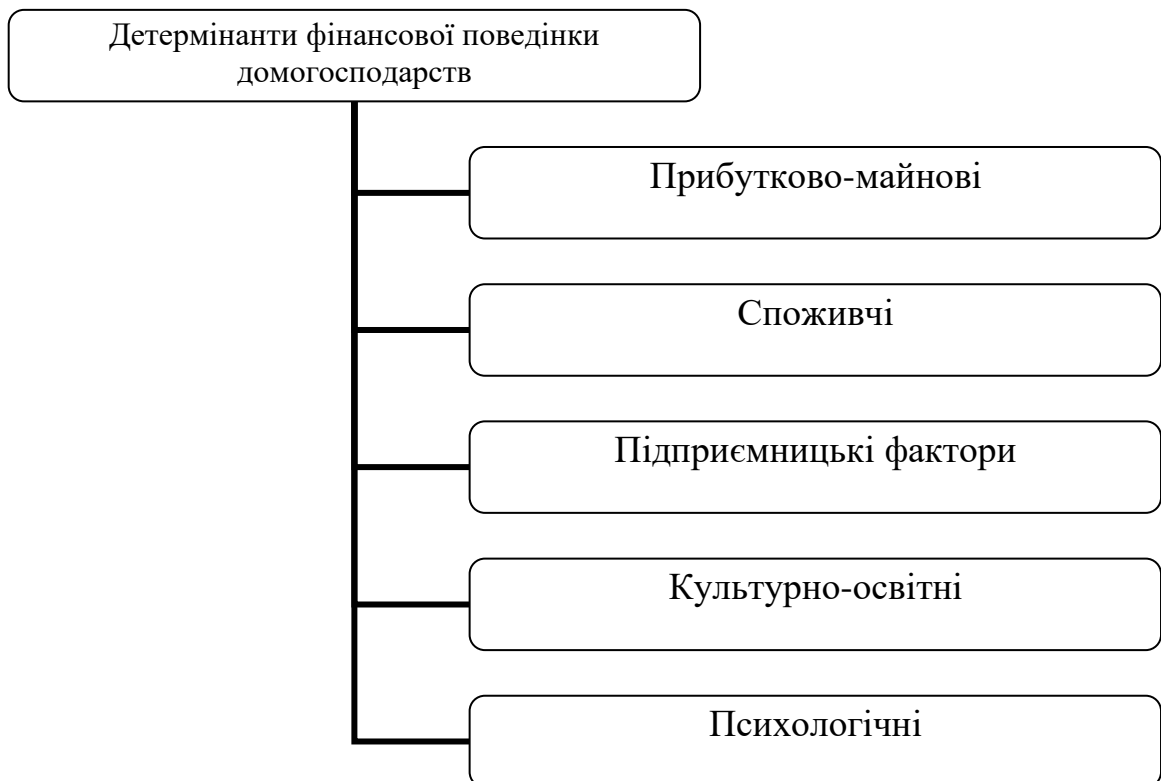

Рис. 3.2. Чинники формування фінансової поведінки домогосподарств в Україні.

Складено на основі [77].

На наш погляд, прибутково-майновими детермінантами формування фінансової поведінки домогосподарств є рівень доходів та зайнятості населення, інфляція та девальвація, та кредитно-фінансова доступність. Зниження доходів або втрата роботи змушує домогосподарства переглядати

свої витрати, зменшуючи споживання та збільшуючи заощадження у разі можливості. Підвищення цін і знецінення валюти змушують домогосподарства зосереджуватися на купівлі товарів першої необхідності, відмовляючись від витрат на розваги або довгострокові інвестиції. Підвищення ставок за кредитами або зниження довіри до банків зменшують бажання використовувати позикові кошти.

Споживчі детермінанти передбачають зосередження свого впливу на споживання домогосподарства та їх споживчу заборгованість. Так, при зростанні споживання, рівень заощаджень домогосподарств знижується, що, в свою чергу, знижує можливості домогосподарств до трансформації заощаджень у інвестиційний ресурс. Щодо споживчої заборгованості, то якщо її рівень становить 25% і більше поточних доходів, то відбувається зниження як заощадження, так і споживання домогосподарств [77].

Підприємницькі фактори впливають на споживання та заощадження домогосподарств через створення додаткових джерел доходу, стимулювання інвестицій, підвищення фінансової грамотності та розвиток навичок планування. Ці фактори пов'язані з активною участю домогосподарств у підприємницькій діяльності чи отриманням доходів від бізнесу. Так, успішна підприємницька діяльність може забезпечити високий дохід, стимулюючи як споживання, так і інвестиції у фінансові активи чи нерухомість. Доходи від підприємницької діяльності часто є нестабільними, що впливає на рішення домогосподарств щодо споживання та заощаджень. Підприємці зазвичай мають вищий рівень фінансової грамотності, що дозволяє їм ефективніше управляти заощадженнями та інвестувати у перспективні проєкти. Успішний бізнес, навпаки, може бути джерелом стабільного доходу навіть у кризові часи.

Культурно-освітні чинники на впливають на ощадні рішення через усталену в суспільстві систему цінностей та орієнтирів. Це насамперед релігійні основи заощаджень, спосіб життя, традиції, спадщина, оптимістичне та песимістичне ставлення домашнього господарства до майбутнього (здоров'я, освіта, народження дитини, втрата роботи [77]). У даному аспекті варто також

враховувати структуру домогосподарств, зокрема великі сім'ї або ті, що мають утриманців (діти, літні люди), зосереджують ресурси на базових потребах, таких як харчування та житло.

Психологічні детермінанти формування фінансової поведінки домогосподарств базуються на трьох аспектах:

1) очікування майбутнього. Якщо домогосподарства очікують подальшого погіршення економічної ситуації, вони починають знижувати свої витрати, збільшуючи накопичення у стабільних валютах або цінних металах;

2) рівень ризику. У періоди нестабільності більшість домогосподарств уникають ризикованих інвестицій, надаючи перевагу готівці чи надійним активам (золото, нерухомість);

3) поведінкові перестороги. Домогосподарства часто ухиляються від прийняття рішень через невизначеність, що призводить до пасивного зберігання коштів.

Окрім зазначених детермінант фінансової поведінки домогосподарств, варто також, на наш погляд, виокремити й інституційні детермінанти, до яких ми пропонуємо зарахувати довіру до фінансових установ, особливості державної та соціальної підтримки. Зростання довіри до банківських установ чи страхових компаній сприятиме підвищенню обсягів фінансових ресурсів, що можуть бути розміщені у них. Податкові пільги, державні гарантії за депозитами або облігаціями також сприятимуть активізації фінансової поведінки домогосподарств, а фінансова допомога з боку держави може стимулювати споживчі витрати домогосподарств.

Також, на наш погляд, варто відзначити, що для вітчизняних домогосподарств одним із детермінантів фінансової поведінки є воєнний фактор. Зокрема, у період активної фази війни фінансові витрати домогосподарств зосереджені, переважно, на покриття першочергових потреб. З урахуванням ризиків руйнувань нерухомості, для прикладу, зменшаться обсяги інвестування домогосподарств у такі активи. Водночас, домогосподарства в умовах воєнного стану намагаються економити на витратах

на культурі, зв'язку, предметах розкошу чи навіть побутової техніки задля накопичення додаткових заощаджень.

Отже, дослідження детермінантів формування фінансової поведінки домогосподарств свідчить про те, що їх кількість є достатньо різноманітною, проте у переважній більшості їх вплив на прийняття фінансового рішення домогосподарства про здійснення тих чи інших витрат. Основними детермінантами прийняття фінансових рішень домогосподарствами є: споживчі, культурно-освітні, підприємницькі, інституційні, психологічні, дохідні. Основним завданням у ході формування фінансової поведінки домогосподарств залишається встановлення оптимального співвідношення між споживанням та заощадженням в межах наявних фінансових ресурсів домогосподарств.

ВИСНОВКИ

В результаті проведеного дослідження щодо ролі й місця домогосподарств у фінансовій системі України та перспектив їх розвитку, можна зробити такі висновки:

1. Дослідження сутності домогосподарств та їх ролі у вітчизняній економіці зумовлено переходом України на ринкову форму господарювання. У роботі встановлено, що основними теоріями щодо трактування сутності домогосподарств як економічної категорії є: класична, неокласична, кейнсіанська, марксистська теорії та обліково-статистичний, функціональний та інституційний підходи. Огляд наукової літератури свідчить, що найчастіше домогосподарство – це економічна одиниця, що складається з однієї або більше осіб, яка володіє ресурсами, постачає ними економіку та використовує отримані за це доходи для купівлі товарів і надання послуг, які задовольняють матеріальні потреби його членів. Зазначено, що домогосподарства забезпечують основну мету – максимізація добробуту їх членів, що, в свою чергу, забезпечить високий рівень добробуту суспільства загалом.

2. В умовах військової агресії важливим напрямком, що вимагає до себе підвищеної уваги, є ідентифікація ролі фінансів домогосподарств у фінансовій системі України. У роботі обґрунтовано, що сфера домогосподарств у фінансовій системі має встановлені взаємозв'язки із бюджетною системою, валовим внутрішнім продуктом та національним доходом, цільовими фондами. Зокрема, домогосподарства із бюджетною системою мають стійкі фінансові відносини щодо сплати та адміністрування податків на доходи; зворотній напрям зв'язку мають відносини з приводу соціального забезпечення населення. Внеском домогосподарств у формування фінансових відносин щодо формування валового внутрішнього продукту та національного доходу є заробітна плата. Також фінансові відносини домогосподарств пов'язані із

цільовими фондами, вони передбачають видатки щодо страхових виплат та вплати страхових внесків.

3. Критичний аналіз наукової літератури свідчить про багатоманітність поглядів науковців на поняття фінанси домогосподарств. Автором запропоновано під фінансами домогосподарств розуміти фінансові відносини, що функціонують у рамках фінансової системи країни, яким притаманний розподільчий та перерозподільчий характер, пов'язаний із формуванням доходів та здійсненням витрат домогосподарств, основною метою яких є забезпечення усіх базових потреб життєдіяльності його членів, можливостей зростання їх власності у перспективних періодах, а також забезпечення їх особистої фінансової безпеки.

4. Фінансові ресурси домогосподарств, а саме їх обсяг, є індикатором фінансового благополуччя населення, а також ресурсом, що внаслідок ефективного розподілу на споживання та заощадження, може виступати у інвестиційній ролі та стимулювати розвиток економіки країни. У роботі з'ясовано основні джерела формування фінансових ресурсів домогосподарств, до яких зараховано такі: заробітна плата, дохід від підприємницької діяльності та самозайнятості, від продажу сільськогосподарської продукції та власності, пенсії, стипендії, допомоги, пільги, субсидії, грошова допомога від родичів, аліменти та інші грошові доходи.

5. Макроекономічні детермінанти функціонування домогосподарств в Україні є комплексними і взаємопов'язаними. Вони включають економічне зростання, рівень безробіття, інфляцію, валютні коливання, державні соціальні програми, зміни в податковій політиці та інші фактори. Підвищення рівня економічної стабільності, створення нових робочих місць, контроль інфляції та ефективне державне управління є ключовими для покращення добробуту домогосподарств в Україні. Аналіз макроекономічних детермінантів функціонування домогосподарств в Україні сигналізує про складні умови функціонування домогосподарств в Україні, що, здебільшого, є наслідком воєнного стану в Україні з 2022 року. Так, спостерігаємо суттєве падіння темпів

зростання як реального, так і номінального валового продукту, високий рівень інфляції та нестабільність національної валюти, зниження доходів населення та падіння середньомісячної заробітної плати, зростання безробіття.

6. Аналітичне дослідження доходів вітчизняних домогосподарств у 2021 – 2023 роках показує, що основним джерелом їх формування є оплата праці, стипендії, пільги, субсидії та доходи від підприємницької діяльності й допомога родичів. Разом з тим, звертає на себе увагу, що частка оплати праці у структурі сукупних доходів домогосподарств має тенденцію до зростання протягом 2020 – 2023 років. Водночас, спостерігається поглиблення розшарування населення за показниками доходів, що є негативним для стабільності фінансової системи. Ключовою причиною і фактором поглиблення нерівності є рівень доходу, який впливає на фактичні можливості доступу до соціальних благ, матеріальних ресурсів, а також до втілення основних прав людини.

7. Отже, дослідження витрат домогосподарств показує, що в структурі сукупних споживчих витрат домогосподарств в Україні протягом 2020 – 2023 року найбільша частка припадала на продукти харчування, жило, воду, електроенергію, транспорт та охорону здоров'я. На основі розрахунку коефіцієнта Енгеля у досліджуваному періоді та його динаміки зроблено висновок, що фінансове становище домогосподарств України у 2023 році, порівняно із 2021 роком погіршилося. Така ситуація свідчить про існування проблем у формуванні фінансових ресурсів домогосподарств, які не можуть повною мірою забезпечити покриття витрат домогосподарств та не дозволяють їм виконувати інвестиційну функцію для розвитку економіки країни.

8. Обґрунтовано, що трансформація особистих накопичень домогосподарств у інвестиційний ресурс є важливим механізмом економічного розвитку, який забезпечує перетікання заощаджень населення в активи, що підтримують розвиток бізнесу, інфраструктури та інших секторів економіки. У роботі автором запропоновано основні механізми трансформації заощаджень домогосподарств у інвестиції. Результати проведеного аналізу дозволили нам встановити, що в Україні спостерігається негативна тенденція щодо

заощаджень населення, оскільки значна частина домогосподарств збільшувала свої витрати та не мала можливостей сформувати хоча б мінімальний рівень заощаджень. Окремі домогосподарства змушені були витратити заощадження, сформовані у попередніх довоєнних періодах для покриття своїх базових потреб, що було зумовлено зростанням цін на продукти харчування та житлово-комунальні послуги.

9. Виокремлено такі основні детермінанти прийняття фінансових рішень домогосподарств: споживчі, культурно-освітні, підприємницькі, інституційні, психологічні, дохідні. Основним завданням у ході формування фінансової поведінки домогосподарств залишається встановлення оптимального співвідношення між споживанням та заощадженням в межах наявних фінансових ресурсів домогосподарств. Обґрунтовано, що для вітчизняних домогосподарств одним із детермінантів фінансової поведінки є воєнний фактор. Зокрема, у період активної фази війни фінансові витрати домогосподарств зосереджені, переважно, на покриття першочергових потреб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. "Households, Persons Per Household, and Households with Individuals Under 18 Years, 2000". Census.gov. 2011-05-29. Archived from the original on 2011-05-29. Retrieved 2019-08-28.
2. Державна служба статистики України. Наказ "Про затвердження Положення про Реєстр статистичних одиниць у сільському господарстві, мисливстві, лісовому і рибному господарстві Реєстр АГРО від 02.07.2012. № 278. із змінами та доповненнями, внесеними наказом Державної служби статистики України від 9 вересня 2019 року N 302 URL: https://ips.ligazakon.net/document/fin76262?an=33&ed=0000_00_00&dtm=&le=
3. Іванов Р. В. Сутність, функції та економічна поведінка домогосподарств. *Бізнес інформ*, 2018. № 2. С. 35 – 39. URL: <http://surl.li/wcvjgs> (дата звернення 05.09.2024)
4. Нагайчук Н.Г. Уточнення змісту поняття “фінанси домогосподарств” у розрізі навчальної дисципліни “фінанси”. *Фінансовий простір*. 2014. № 2. С. 100-105 URL: <http://fp.cibs.ck.ua/files/1402/14nnguzp.pdf> (дата звернення 15.08.2024)
5. Кізима Т. О. Фінанси домогосподарств: сучасна парадигма та домінанти розвитку: монографія. Київ. Знання. 2010. 431 с.
6. Ватченко О. І. Домогосподарство: поняття, сутність, функції. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2016. Вип. 2 (48). С. 121 – 126.
7. Лозиченко, О. (2022). Роль домогосподарств у розвитку національної економіки. *Науковий вісник Полісся*, (1(22)), 47–58. [https://doi.org/10.25140/2410-9576-2021-1\(22\)-47-58](https://doi.org/10.25140/2410-9576-2021-1(22)-47-58). (дата звернення 14.08.2024)
8. Булах І., Деркач Т., Ільчук М. Фінанси. URL: <https://vukladach.pp.ua/MyWeb/manual/finansu/finance/2/2.htm#%D1%9421> (дата

звернення 15.09.2024)

9. Фінанси підприємств : підручник / за заг. ред. В. В. Сокуренка; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. 2-ге вид., допов. та перероб. Харків : ХНУВС, 2022. 292 с.
10. Кириленко О.П. Фінанси (Теорія та вітчизняна практика): Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2002. 212 с.
11. Карпінський Б. А., Герасименко В.О. Фінансова система. навч. посіб. Київ. Центр навчальної літератури. 2003. 184 с.
12. Опарін В. Фінансова система України (теоретико-методологічні аспекти). Монографія. К. КНЕУ. 2005. 240 с.
13. Грідчина М. В., Захожай В. Б., Осіпчук Л. Л. та ін. Фінанси (теоретичні основи). Підручник. 2-ге вид., випр. і доп. К.: МАУП. 2004. 312 с.
14. Василик О. Д. Теорія фінансів. підручник. К.: НІОС. 2000. 416 с.
15. Гордієнко Л.А. Фінанси домогосподарств як елемент фінансової системи. *Наукові записки Острозької академії. Сер.: економіка*. Острог: Нац. ун-т «Острозька академія». 2005. Вип. 8. Ч. 1. С.57-62.
16. Мочерний С. В. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. Т. 2 / за ред. С. В. Мочерного. Львів : Світ, 2006. 568 с.
17. Фінанси: Підручник / за ред. С.І. Юрій, В.М. Федосов. К.: Знання. 2008. 611 с.
18. Воробйов Ю.М., Ворошило В. В. Фінанси домашніх господарств у фінансовій системі держави : монографія. Сімферополь: ВД «АРІАЛ», 2013. 232 с.
19. Хом'як М. С. Особливості фінансів домогосподарств в Україні та їх місце в фінансовому просторі країни. *Причорноморські економічні студії*. 2017. Вип. 19. С. 106–109.
20. Каламбет С. В., Золотарьова О. В. Вплив доходів домогосподарств на економічний розвиток України. *Вісник ТНЕУ*. 2014. № 4. С.103–113.
21. Тарасюк М. В. Функції фінансів домогосподарств у ринковій економіці посткризового періоду. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/funktsiyi->

[finansiv-domogospodarstv-u-rinkoviy-ekonomitsi-postkrizovogo-periodu.pdf](#) (дата звернення 15.08.2024)

22. Білоус І. І. Основні чинники впливу та загрози фінансовій безпеці домогосподарства. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8104> (дата звернення 05.09.2024)

23. Васюренко Л. В. Динаміка макроекономічних показників оплати праці і добробуту в Україні. *Вісник Одеського національного університету. Серія : Економіка*. 2018. Т. 23, Вип. 1. С. 29–33.

24. Ватаманюк О. З. Значення особистих заощаджень у період ринкового реформування економіки України та деякі загальні проблеми їх вимірювання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Економіка*. – 2016. Вип. 16.5. С. 161– 167.

25. Витрати і ресурси домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств України). URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/virdg.htm (дата звернення 12.09.2024)

26. Коцюрубенко Г. М. Фінансові ресурси домогосподарств України: формування, розподіл та використання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. економ. наук: спец. 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Одеса: Одес. нац. економ. ун-т, 2014. 22 с.

27. Гудзь Т. П. Фінанси домогосподарств за сучасних економічних умов в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Сер. : Економічні науки*. 2015. № 3. С. 145–152.

28. Гуржий Т. Динаміка джерел і структури фінансових ресурсів домогосподарств. *Інтелект XXI*. 2018. № 4. С. 58–63.

29. Волохова І.С., Шикіна Н. А., Волкова О. Г. Фінанси: навч. посіб. Одеса: ОНЕУ, ТОВ «Пром-Арт», 2018. 263 с.

30. Державна служба статистики України. Офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 25.08.2024)

31. Фінанси: Навчальний посібник: експрес курс / за заг. ред. Волохової І.

С. Харків: Видавництво «ПромАрт», 2018. 262 с.

32. Данилюк М. М. Фінансова безпека домогосподарств в умовах фінансової нестабільності. *Економіка. Фінанси. Право*. 2019. № 5/4. С. 6-8.

33. Фінанси домогосподарств. URL: <http://surl.li/qciahah> (дата звернення 15.08.2024)

34. Дмитренко Д.М. Роль фінансів домогосподарств у фінансовій системі України в контексті глобалізації. URL: <http://www.nbu.gov.ua>. (дата звернення 15.08.2024)

35. Методика розрахунку показників доходів та ресурсів домогосподарств. Наказ державної служби статистики України № 372 від 28.11.2014 року (зі змінами та доповненнями). URL: https://ukrstat.gov.ua/norm_doc/2019/433/metod_pol_doch.pdf (дата звернення 18.08.2024)

36. Юдіна С. В., Гуржий Т. О., Писаревський Б. І. Депозити домогосподарств як елемент фінансових ресурсів. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія : Економіка і управління*. 2018. Т. 29(68). № 5. С. 154–159.

37. Методологічні положення щодо складання допоміжних (сателітних) рахунків соціального захисту в Україні, затверджені наказом Держкомстату від 15 лютого 2010р. № 56.

38. Річні національні рахунки доходів, витрат та заощаджень домогосподарств України: Економічна статистика: станом на 01 січня 2020 р. / Статистична інформація: веб-сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 05.07.2024)

39. Залежність споживання благ від зміни доходу споживача. Лінія Енгеля. URL: http://eworks.com.ua/work/4848_Zalejnist_spojivannya_blag_vid_zmini_dohody_spojivacha_Liniya_Engelya.html (дата звернення 05.07.2024)

40. Report of the conference. Seventeenth International Conference of Labour Statisticians, Geneva, 24 November-3 December 2003, International Labor Office, Geneva. 153p.

41. Commission Regulation (EC) No 1983/2003 of 7 November 2003, implementing Regulation(EC) No 1177/2003 of the European Parliament and of the Council concerning Community statistics on income and living conditions (EUSILC) as regards the list of target primary variables/

42. Міграція та соціально-політичні настрої під час повномасштабної війни росії проти України (дванадцята хвиля дослідження). Аналітичний звіт. 2023. Gradus Research. https://gradus.app/documents/317/Gradus_EU_wave_12_UA.pdf (дата звернення 05.07.2024)

43. Income inequality. OECD. URL: <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.html> (дата звернення 05.07.2024)

44. Поглиблення нерівності в доходах населення в умовах збройної агресії проти України. НІСД. 2023. URL: <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/pohlyblennya-nerivnosti-v-dokhodakh-naselennya-v-umovakh-zbroynoyi>

45. Длугопольський О., Кравчук О. Тенденції у розподілі доходів населення України в умовах ризиків воєнного стану. URL: <https://ins.vntu.edu.ua/index.php/ins/article/view/190/201> (дата звернення 07.07.2024)

46. Гордей О. Д., Марченко А. В., Страховська Ю. О. Інвестиційний потенціал фінансових ресурсів домогосподарств України. *Держава та регіони. Серія : Економіка та підприємництво*. 2018. № 3. С. 171–177.

47. Гордієнко Л.А. Регіональна специфіка доходів і витрат домогосподарств. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/1185/1/57.pdf> (дата звернення 05.07.2024)

48. Городняк І.В. Методологічні засади аналізу соціально-економічної сутності домогосподарств. *Економіка і суспільство*. 2016. №6. С. 3–7

49. Детюк Є. О., Гудзь Т. П. Особливості фінансової поведінки вітчизняних домогосподарств. Актуальні питання розвитку економіки, харчових технологій та товарознавства : тези доповідей XLII Міжнародної наукової студентської конференції за підсумками науково-дослідних робіт

студентів за 2018 рік (м. Полтава, 26–27 березня 2019 р.) : у 2 ч. Полтава : ПУЕТ, 2019. Ч. 1. 368 с.

50. Дудинець Л.А., Голуб Г. Г., Голуб Р. Р. Фінансова поведінка домогосподарств та її детермінанти. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2019. Вип. 2. С. 42–47. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sepspu_2019_2_10 (дата звернення 05.09.2024)

51. Дучинська Н. І., Фіногеева О. В. Дослідження економічної поведінки домашніх господарств як інвесторів ринку. *Економічні інновації*. 2017. Вип. 64. – С. 88–93.

52. Зварич М.С. Інструментарій аналізу впливу фінансової безпеки на добробут домогосподарств в Україні. *Збірник наук. Праць «Вісник Університету банківської справи»*. 2017. №3. С. 30–35.

53. Зварич М.С. Науково-методичні підходи до аналізу стану фінансової безпеки домашніх господарств. Розвиток банківських систем світу в умовах глобалізації фінансових ринків: зб. наук. праць за матеріалами XI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Черкаси, 27 жовтня 2017 р.). Черкаси : Черкаський навчально-науковий інститут ДВНЗ «Університет банківської справи», 2017 р. С. 37–40.

54. Індекс людського розвитку. NONEWS. URL: <https://nonews.co/directory/lists/countries/index-human>. (дата звернення 08.09.2024)

55. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування 2019 року. URL: <http://surl.li/pillpd> (дата звернення 12.10.2024)

56. Кулина Г. Роль фінансів домогосподарств у розвитку страхування в Україні. *Економіка і суспільство*. 2016. № 3. С. 406–411.

57. Лиса О. В., Кухарева О. О. Аналіз фінансової безпеки вітчизняних домогосподарств в сучасних умовах. *Вісник ОНУ імені І. І. Мечникова*. 2016. Т. 21. Вип. 5(47). С. 166-171.

58. Марина, А., & Волкова, Ю. Фінанси домогосподарств в структурі інвестиційних ресурсів країни. *Підприємництво та інновації*, 2020., № 13, 104-

110. <https://doi.org/10.37320/2415-3583/13.20> (дата звернення 16.08.2024)

59. Полтораки С. А., Паламарчук В. Ю. Моніторинг стану фінансової безпеки домогосподарств та його впливу на рівень фінансової безпеки України. *Вісник економічної науки України*, 2020. № 2. С. 145 – 151. URL : <http://surl.li/utwvhz> (дата звернення 14.09.2024)

60. Статистичний збірник «Доходи та витрати населення за регіонами України». Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України. URL: https://ukrstat.org/uk/druk/publicat/Arhiv_u/03/Arch_dv.htm (дата звернення 05.08.2024)

61. Болотіна Є. Методологія інституціонального аналізу поведінки домашніх господарств. *Галицький економічний вісник*. 2012. № 2(35). С. 123-130.

62. Максименко А.О. Соціологічний погляд на споживчі практики представників українських домогосподарств. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. 2011. № 941. С. 172-176.

63. Жулавський А.Ю. Домогосподарство в системі еколого-економічних відносин. *Вісник СумДУ. Серія Економіка*. 2009. № 2. С. 59-63.

64. Федоренко В. Г., Діденко О. М., Руженський М. М., Іткін О. Ф. Політична економія: Підручник / За наук. ред. д.е.н., проф. В. Г. Федоренка. К.: Алерта, 2008. 478 с.

65. Про домогосподарство (домоекономіку). Закон України (проект). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/II06820A?an=3> (дата звернення 11.08.2024)

66. Пікулик О. І. Проблеми та особливості функціонування домогосподарств в економіці України. *Економіка і суспільство*, 217. https://economyandsociety.in.ua/journals/9_ukr/52.pdf (дата звернення 13.08.2024)

67. Закон України «Про Всеукраїнський перепис населення». Відомості Верховної Ради України. 2000. № 51–52.

68. Потрапелюк М. В., Боярчук Ю. П. Домогосподарства у фінансовій системі України. Синергія науки та освіти всучасному світі: матеріали

Міжнародної науково-практичної конференції. Міжнародний гуманітарний дослідницький центр(Житомир, 12 листопада 2024 р). Research Europe, 2024. 190 с. URL: <http://surl.li/ntndt> (дата звернення 05.10.2024)

69. Сидорчук А. А. Фінанси домогосподарств у фінансовій системі країни: сутність, принципи організації. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. URL : <http://surl.li/otnjq> (дата звернення 12.10.2024)

70. Стащук О. В., Потрапелюк М. В. (2022) НАУКОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ДОМОГОСПОДАРСТВ. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 4, 28 (Jan. 2022), 75–80. DOI:<https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-04-75-80>. (дата звернення 17.07.2024)

71. Стащук О. В. Сучасна парадигма фінансової безпеки акціонерних товариств: моногр. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 398 с. URL: <http://surl.li/tuzlkt> (дата звернення 10.11.2024)

72. Глущенко О. В. Фінансові ресурси домогосподарств як складова частина фонду національного добробуту України. *Економічний аналіз: зб. наук. праць*. 2016. Т. 24. № 1. С. 122–132

73. Салига С. Я., Гнеушева В. О. Теоретичні підходи щодо визначення сутності фінансових ресурсів домогосподарств. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 1. С. 87–91

74. Гуржий Т. О. Динаміка джерел і структури фінансових ресурсів домогосподарств. *Інтелект XXI*. 2018. № 4. С. 58–63.

75. Соціально-економічний стан домогосподарств України. URL : <http://surl.li/qdfvgr> (дата звернення 05.07.2024)

76. Економічна нерівність серед населення України в контексті забезпечення стійкості. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2024-02/az_eknerivnist_19022024.pdf (дата звернення 09.09.2024)

77. Возняк Г., Каспшишак А. Детермінанти формування фінансової поведінки домогосподарств регіону в умовах сучасних викликів. DOI: <https://doi.org/10.36818/1562-0905-2024-2-11> (дата звернення 25.07.2024)

